

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній рівень – бакалавр

на тему: «Зовнішні відносини КНР з глобальними центрами сили: політика щодо
Вашингтона та Москви (1949-2002)

Виконав: студент 4-го року навчання,
спеціальності: 032 «Історія та археологія»

освітньої програми «Історія»

Васюра Михайло Павлович

Науковий керівник:

Єфремов Дмитро Петрович

кандидат економічних наук, доцент

Рецензент:

Урусов Володимир Борисович

кандидат історичних наук, доцент

Кваліфікаційна робота

захищена з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

“ _____ ” _____ 2025 р.

Декларація академічної доброчесності

Студента НаУКМА

Я, Васюра Михайло Павлович студент 4 р. н. факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 “Історія та археологія” адреса електронної пошти: mykhailo.vasiura@ukma.edu.ua підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Зовнішні відносини КНР з глобальними центрами сили: політика щодо Вашингтона та Москви (1949-2002)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1- 3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь- який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Підпис студента

Анотація
Кваліфікаційної роботи

На тему: **«Зовнішні відносини КНР з глобальними центрами сили: політика щодо Вашингтона та Москви (1949-2002)»**

Автор: студент 4-го року навчання, спеціальності 032 «Історія та археологія». Освітньої програми «Історія» Васюра Михайло Павлович

Науковий керівник: Єфремов Дмитро Петрович

Захищена: “___” _____ 2025 р.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за напрямом 6.020302 – Історія та археологія – Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2025.

Кваліфікаційна робота є першим комплексним дослідженням китайської зовнішньої політики щодо США та СРСР/РФ у II-й пол. XX на початку XXI ст. , з метою визначення факторів трансформації дипломатичного трикутника Вашингтон-Пекін-Москва. В основі роботи лежить теорія американського політолога Стефана Уолтца «балансування загроз», яка допомагає розкрити причини зміни конфігурації трикутника.

Для розкриття теми було залучено праці американських, китайських, корейських політологів та істориків. У роботі охарактеризовано джерельну та історіографічну бази.

В результаті роботи було представлено три зміни конфігурації дипломатичного трикутника у період з 1950-х до початку XXI ст. та наведено в окремих таблицях зовнішні та внутрішні фактори, що сприяли зближенню учасників цього трикутника. На підставі проведеного історичного ана

лізу в кваліфікаційній роботі наводиться спроба спрогнозувати подальшу трансформацію трикутника. Прихід до влади в США Дональда Трампа у 2025 році створює можливість для перезавантаження відносин між США та Росією, з метою спільної протидії впливу Китаю і утворює так званий «антитрикутник Кіссінджера». Дане дослідження надає змогу краще зрозуміти відносини між Вашингтоном Пекіном та Москвою за останні 70 років та мотиви, якими керуються лідери цих держав при виробленні зовнішньої політики щодо одне одного

Зміст

Вступ.....	2
Розділ 1. Зовнішня політика Китайської Народної Республіки щодо великих держав під час Холодної війни.....	8
1.1 Теорія балансу загроз як аналітична рамка для вивчення стратегічної тріади США–Китай–Росія	8
1.2. Динаміка радянсько-китайських відносин за часів правління Мао Цзедуна (1949 – 1976)	14
1.3. Перехід від конфронтації до налагодження відносин із США під впливом радянсько-китайського протистояння	21
Розділ 2. Переосмислення зовнішньополітичного курсу Китайської Народної Республіки після розпаду СРСР	32
2.1 Діалог щодо двосторонніх відносин між СРСР та Китаєм II-ї пол. 1980-х років	32
2.2. Розвал СРСР та інші зовнішньополітичні шоки 1980-1990-х років.....	39
2.3 Американський виклик у політиці Китаю щодо США після розвалу СРСР та адаптація до нього	45
2.4 Вплив американського фактору у відносинах між Пекіном та Москвою у II-й половині XX ст. – на початку XXI ст.....	53
Висновки.....	59
Список джерел та літератури.....	62

Вступ

Сучасна геополітична ситуація в світі має історичне коріння з часів Холодної війни (1946 – 1991). Для Китайської Народної Республіки Холодна війна означала спочатку союз із СРСР у межах комуністичного табору, а згодом — стратегічну емансипацію від Москви, конфронтацію з обома наддержавами та прагнення утвердитися як самостійний геополітичний центр у трикутнику Пекін–Москва–Вашингтон. Для Сполучених Штатів Холодна війна мала форму біполярного протистояння з комуністичним блоком, очолюваним СРСР, суть якого для американської сторони (держслужбовців Джорджа Кеннана, Генрі Кіссінджера та Збігнєва Бжезінського) полягала у стримуванні «комуністичної загрози», для захисту своїх національних інтересів на міжнародній арені. Зараз ситуація на світовій арені дещо схожа на ту, яка існувала в зазначений період. Сьогодні відносини між Вашингтоном, з одного боку, та Пекіном і Москвою з іншого, також можна охарактеризувати як біполярні з огляду на поточну риторику російсько-китайської коаліції, який має на меті підірвати, те, що його лідери називають «однополярним» або «американським гегемоністським порядком». На думку, Грема Елісона, професора Гарвардському університеті, Голові КНР Сі Цзіньпіну вдалося створити версію, майже протилежну тристоронній дипломатії Радника з питань національної безпеки Ніксона Кіссінджера (1969 – 1973)¹. Під час Холодної війни, коли Ніксон та Кіссінджер відкрили Китай у 1972 році, гнучка двустороння дипломатія у трикутнику Вашингтон-Пекін-Москва, в межах політики розрядки дозволила США наблизитися і до Китаю, і до Радянського Союзу ближче, ніж вони один до одного. Сьогодні Сполученні Штати, на думку Елдісона, «зробили і Китай і Росію супротивниками Америки, фактично допомігши підштовхнути сторони до співпраці». Тому, для того щоб розібратися в умовах зміни конфігурації відносин у трикутнику США-РФ-КНР, яка обумовлює сучасній геополітичній ситуації на

¹Has a 'Thucydides' Trap' been set? Political scientist Graham Allison gauges risks that could send US-China tensions into armed conflict <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3264540/has-thucydides-trap-been-set-political-scientist-graham-allison-gauges-risks-could-send-us-china> (дата звернення: 05.05.2025)

світовій арені, варто краще зрозуміти історію часів Холодної війни.

Сьогоднішня спроба президента США Дональда Трампа налагодити відносини із Росією на противагу Китаю отримала серед експертів назву «зворотнього Кіссінджера». Адміністрація Ніксона-Кіссінджера(1969-1974) та Трампа притримуються подібного реалістичного бачення ведення міжнародних відносин. Взаємне визнання та повага інших великодержавних сфер є даністю в реалістичній логіці, чим можна пояснити готовність адміністрації Трампа до діалогу з Путіним². Дослідження історії зовнішньополітичних відносин КНР із такими світовими центрами сили як США та СРСР/Росія дозволить краще зрозуміти перебіг Холодної війни та створить можливість встановити закономірності функціонування цього трикутника.

Дослідницьке питання роботи полягає у з'ясуванні, чи зберігала зовнішня політика Китаю спадковість у ставленні до СРСР/РФ та США протягом другої половини ХХ — початку ХХІ століття? **Об'єктом дослідження** є зовнішня політика Китаю в період з кінця 1940-х років до сьогодення. **Предметом дослідження:** варіативність зовнішньої політики Пекіну щодо СРСР/Російської федерації та Сполучених Штатів.

Мета роботи полягає в аналізі закономірностей проведення зовнішньої політик Китаєм у трикутнику Вашингтон-Пекін-Москва. Дослідження цієї мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- Пояснити методологію роботи: теорію Стівена Уолта балансування загроз.
- З'ясувати динаміку радянсько-китайських відносин за часів правління Мао Цзедуна (1949 – 1976).
- Описати перехід від конфронтації до налагодження відносин із США під впливом радянсько-китайського протистояння.
- Описати діалог щодо двосторонніх відносин між СРСР та Китаєм II-ї пол. 1980-х років.
- Виокремити розвал СРСР та інші зовнішньополітичні шоки 1980-1990-х років для КНР.

²Trump, Realism and the Multipolar World. URL: <https://modern diplomacy.eu/2025/02/07/trump-realism-and-the-multipolar-world/>. (дата звернення: 08.05.2025)

- Пояснити американський виклик у політиці Китаю щодо США після розвалу СРСР та адаптацію КНР до нього.

- З'ясувати вплив американського фактору у відносинах між Пекіном та Москвою у II-й половині XX ст. – на початку XXI ст.

Теоретичною основою роботи стала теорія балансування загроз Стівена Уолта. Її застосування дозволяє проаналізувати зовнішньополітичну поведінку Китаю щодо США та СРСР/РФ, зокрема через призму сприйняття загрози, реакцій на неї та формування коаліцій. У даній роботі планується провести аналіз, щоб виявити як підтвердження релевантності окремих положень теорії Уолта, так і її межі щодо досліджуваного історичного кейсу.

Методологія. Порівняльний аналіз, який застосовується в даній роботі спрямований на виявлення кількох вихідних умов, які становлять або викликають певний вид явища, або результату³. Його атрибутом є відстеження причиннонаслідкових процесів, які мають на меті визначити соціальні механізми та часові послідовності, які призводять до конкретного результату/події. Причиннонаслідкові механізми — це специфічні види причин та відповідних їм наслідків, які характеризуються асиметричною, логічною послідовною взаємодією різних видів соціальних механізмів (ситуаційних механізмів, механізму формування дій та трансформаційних механізмів), включаючи базову теорію людської дії/поведінки/спілкування та включає багато рівнів аналізу. Даний метод варто використовувати для того, щоб краще зрозуміти взаємозв'язок між факторами впливу та результатом, забезпечуючи глибше розуміння (опускаючись на нижчий рівень аналізу) про те, як фактори працюють разом, і надаючи щільнішу картину соціального процесу (шляхом аналізу часових послідовностей). Відстеження процесів сприяє розпізнаванню узгоджених причинно-наслідкових механізмів, щоб краще зрозуміти взаємозв'язок між факторами впливу та результатом, забезпечуючи глибше розуміння (опускаючись на нижчий рівень аналізу) про те, як фактори працюють

³Joachim Blatter. Merlijn van Hulst. Markuc Haverland. Qualitative Research in Political Science. SAGE Library of Political Science. 2016. Vol.4.C.5

разом і надаючи щільнішу картину соціального процесу (шляхом аналізу часових послідовностей). Відстеження процесів сприяє розпізнаванню узгоджених причинно-наслідкових механізмів⁴.

Спираючись на метод порівняльного аналізу в даній роботі було співставлено внутрішні та зовнішні фактори зближення та відштовхнення у відносинах між СРСР та КНР у 1950-х, 1960-х роках, між США та Китаєм у 1960-х, 1970-х роках та КНР та РФ у 1990-х роках. Також за допомогою порівняльного аналізу було встановлено закономірності проведення зовнішньої політики Китаєм у трикутнику Вашингтон-Пекін-Москва та простежено співпадіння та межі застосування на даному кейсі теорії балансування загрозу Стівена Уолта.

У процесі дослідження використано широке коло джерел, зокрема мемуари учасників подій, академічні монографії, праці з міжнародних відносин та актуальні аналітичні огляди. В даному дослідженні використано низку китайських джерел, зокрема мемуари лідера КНР Ден Сяопіна та працю Сушена Чжао «The Dragon Roars Back». Однак через цензурну обмеженість цих джерел в даному дослідженні особлива роль відведена працям Генрі Кіссінджера та Збігнєва Бжезінського. Обидва автори були безпосередніми учасниками встановлення американо-китайських відносин і репрезентують західну демократичну перспективу на ці події.

Ключове значення для реконструкції зовнішньої політики КНР та США мали мемуари Генрі Кіссінджера, зокрема «White House Years»(1977), «On China»(2011) та «World Order» (2014), які дають змогу простежити логіку тристоронньої дипломатії та внутрішні мотивації американської адміністрації під час зближення з Китаєм. Якщо у праці «On China» колишній Радник з питань національної безпеки та Держсекретар США намагається окреслити загальну історичну стратегію Китаю в дипломатії та зовнішній політиці, щоб дати розуміння бачення сучасних лідерів Комуністичної партії Китаю, то в іншій праці - «World Order» Кіссінджер аналізує бачення Пекіну світового порядку та місця

⁴Joachim Blatter. Merlijn van Hulst. Markuc Haverland. Qualitative Research in Political Science. SAGE Library of Political Science. 2016. Vol.4.C.6

Китаю в ньому. Поряд з цим, існує критична думка щодо продуктивності його внеску, що Генрі Кіссінджер сам створив про себе низку міфів, одним із яких був так званий «поворот до Китаю». Зокрема, журналіст американської газети Politico Джеймс Манн у своїй статті «The Six Myths Kissinger Created About Himself – That Everyone Fell For» наголошував, що рішення відновити дипломатичні відносини з Пекіном було прийняте Ніксоном, а не Кіссінджером, який спочатку був здивований і зневажливо ставився до цієї ідеї⁵. Емма Ешфорд, оглядачка Foreign Policy під час дискусії з іншим оглядачем цього видання Метью Кронігом висловлювала скептицизм, щодо політичної діяльності Кіссінджера, вважаючи, що він надавав перевагу особистому просуванню над національними інтересами. Метью Кроніг, який захищає такі стратегічні рішення Кіссінджера, як відкриття Китаю та його роль в арабо-ізраїльській війні 1973 року, не погоджується з цим твердженням Емми Ешфорд, вказуючи на наставництво Кіссінджера та його роботу в радах некомерційних організацій⁶.

Мемуари Збігнєва Бжезінського «Power and Principle» стали важливим джерелом для аналізу змін у американо-китайських відносинах у період президентства Картера. На противагу мемуарам Кіссінджера в них питанню американо-китайських відносин присвячено лише окрему 40-сторінкову главу, яка виступає за логікою викладу мемуарів на рівні з низкою таких питань, як радянсько-американські відносини та виклики, які поставали перед адміністрацією Картера (1977 – 1981) щодо Близького Сходу. Попри це Бжезінський, перебуваючи на посаді Радника з питань національної безпеки президента США Джеймса Картера, безпосередньо співпрацював з ним, щоб рухати вперед американо-китайську нормалізацію відносин. В межах цього процесу, Бжезінський, який був одним із його ініціаторів відвідав Пекін у травні 1978 року, де мав зустріч з Головою Компартії Китаю Ден Сяопіном, під час якої

⁵The Six Myths Kissinger Created About Himself — That Everyone Fell For <https://www.politico.com/news/magazine/2023/12/06/henry-kissinger-obituary-myths-00130266> (дата звернення: 05.05.2025)

⁶Did Henry Kissinger Further U.S. National Interests or Harm Them? URL: <https://foreignpolicy.com/2023/12/01/henry-kissinger-cambodia-bangladesh-nixon-national-security-harm/> (дата звернення: 06.05.2024)

обговорювали умови врегулювання відносин США з Китаєм, яке призвело до офіційного встановлення відносин між Китайською народною Республікою та Сполученими Штатами 1 січня 1979 року. Непомітність Бжезінського, як одного з архітекторів американо-китайської нормалізації, на думку професора Чі Вана, Голови Фонду американо-китайської політики, який особисто знав представників адміністрації Картера, можна пояснити скромністю Збігнєва Бжезінського, який «не шукав похвали чи уваги за свої незліченні досягнення»⁷.

Теоретичним підґрунтям дослідження стала концепція балансування загроз Стівена Уолта, викладена у праці «The Origins of Alliances». Її переваги та обмеження розкрито з урахуванням критики Джона Васкеза, Еріка Лабса, Александра Вендта, що дозволило поєднати реалістичну парадигму з елементами конструктивістського підходу.

Для аналізу політики Китаю використовувались роботи сучасних дослідників, зокрема Майкла Пілсбері «The Hundred-Year Marathon», Сушена Чжао «The Dragon Roars Back», Раша Доші «The Long Game», Роберта Саттера, а також Лоренца Люті та Мінцзяна Лі, які детально висвітлюють радянсько-китайський розкол. У дослідженні також використувано джерела китайського та американського походження, офіційні документи, а також статистичні дані щодо військової присутності США в Азії.

Завдяки такому поєднанню аналітичних, емпіричних і мемуарних джерел стало можливим побудувати комплексне уявлення про зміну конфігурацій дипломатичного трикутника Вашингтон – Пекін – Москва у II-й половині XX – на початку XXI століття.

⁷Did Henry Kissinger Further U.S. National Interests or Harm Them? URL: <https://foreignpolicy.com/2023/12/01/henry-kissinger-cambodia-bangladesh-nixon-national-security-harm/> (дата звернення: 05.05.2025)

Розділ 1. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ ПІД ЧАС ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

1.1 Теорія балансу загроз як аналітична рамка для вивчення стратегічної тріади США–Китай–Росія

Вивчення історії формування зовнішньополітичних стратегій держав та їх участі в міжнародних альянсах свідчить, що одним із найпродуктивніших аналітичних підходів до пояснення цих історичних процесів є реалізм. Цей теоретичний напрям фокусується на владі, безпеці та інтересах держав у анархічному міжнародному середовищі. Згідно з класичним і неореалістичним підходами реалізму, держави прагнуть виживання, а тому діють раціонально, балансують вплив сильніших акторів і створюють альянси як інструмент забезпечення власної безпеки.

У межах наукової традиції реалізму особливе значення має теорія балансування загроз, розроблена Стівеном Уолтом. Вона модернізує реалістичну традицію, наголошуючи, що держави при формуванні своєї зовнішньої політики реагують не просто на силу інших країн, а на загрозу як комплексне сприйняття чужої потужності, близькості та агресивності. Теорія Уолта дає змогу краще зрозуміти логіку формування альянсів у світі, де співвідношення сил не завжди відповідає структурі союзів. Саме тому вона обрана як методологічна основа цього дослідження. Поняття загрози є центральним в концепції Уолта поруч із іншими важливими концепціями: альянсу, балансування, приєднання та нейтралітету. Під загрозою Уолт розуміє силу іншої держави, потенційно ворожої до даної держави, а також її географічну близькість, наступальні спроможності агресивність її намірів⁸.

Оскільки держави діють у анархічному міжнародному середовищі, де немає наддержавної сили, здатної гарантувати їхню безпеку, альянси стають ключовим інструментом самозахисту. Уолт, стверджує, що альянси виникають

⁸Stephen M. Walt. The Origins of Alliances. Cornell University Press.1990.C.265

між державами, які прагнуть балансувати проти загроз⁹. Під поняттям «альянсу» він розуміє формальну чи неофіційну домовленість між двома чи більше суверенними державами щодо безпекової співпраці. До прикладу, між Сполученими Штатами та Ізраїлем ніколи не було офіційного договору про союз, хоча ці держави були прихильні щодо одна одної¹⁰. Поряд з цим, в цьому дослідженні ми будемо користуватися терміном «коаліція» під яким варто розуміти тимчасове об'єднання двох гравців проти третьої сторони, з метою його стримування. Коаліції не передбачає довгострокових зобов'язань її учасників щодо зближення одне з одним.

1. Альянси як відповідь на загрозу. Коаліції держав, які перемогли Німеччину в Першій та Другій світових війнах, значно переважали одне одного за загальними ресурсами, але вони об'єдналися, коли стало ясно, що агресивні цілі "вільгельмінців" (прихильників зовнішньополітичного курсу Німецької імперії часів кайзера Вільгельма II) і нацистів представляють більшу небезпеку¹¹. У цьому випадку балансування визначається як союз держави з іншими проти переважаючої загрози; перемога означає співпрацю з джерелом небезпеки¹². При цьому об'єднання в альянс в даному випадку часто відбувається, коли одна із сторін слабша.

2. Приєднання до загрози. Держава може приєднатися до домінуючої сторони під час війни, щоб поділити здобич перемоги, або уникнути атаки. Так, за нацистсько-радянський договором про ненапад 1939 року СРСР приєдувалась до Німеччини, яка була для Радянського Союзу загрозою, щоб розчленувати Польщу та тимчасово відхилити амбіції Гітлера на захід. За Уолтом пакт Молотова-Ріббентропа можна вважати неформальним альянсом, оскільки він передбачав взаємну вигоду, територіальний поділ і безпекову співпрацю¹³.

3. Альянси як засіб забезпечення нейтралітету або невтручання. Після війни 1948 року Сполучені Штати прагнули до нейтральної позиції в арабо-

⁹Stephen M. Walt. The Origins of Alliances. Cornell University Press.1990.C.4

¹⁰Stephen M. Walt. The Origins of Alliances. Cornell University Press.1990.C.12

¹¹ Там само. С.22

¹²Там само. С.17

¹³Там само. С.21

ізраїльському конфлікті та присвятили свої зусилля просуванню нової прозахідної системи безпеки в регіоні¹⁴. Вашингтон намагався уникнути ризиків втрати довіри з боку арабських країн і втягування у регіональні конфлікти. У даному випадку ми бачимо, що деякі держави вирішують утриматися від участі в альянсах, уникаючи як балансування, так і приєднання. Це часто відбувається, коли держава вважає, що загроза недостатньо серйозна або що участь в альянсі може завдати більшої шкоди, ніж користі. Уолт вважає, що нейтралітет часто вибирають держави, які: мають географічну ізольованість; вважають, що їхня участь у конфлікті не вплине на результат, або прагнуть уникнути ризиків, пов'язаних із вступом до альянсу.

4. Альянси для проєкції впливу. Альянс НАТО, який був сформований у 1949 році для протистояння радянській загрозі, слугував і інструментом для проєкції впливу США та їхніх союзників у Європі, шляхом їх політичної та економічної інтеграції¹⁵. У даному випадку держави об'єднуються не лише для протидії загрозі, але й для проєкції власного впливу на інші регіони або для досягнення певних стратегічних цілей. Такі альянси часто мають довгостроковий характер і можуть включати економічну, військову та дипломатичну підтримку.

Теорія балансування загроз Стівена Уолта має кілька важливих переваг. Вона дозволяє краще зрозуміти мотивацію держав, які вступають в альянси не лише через зростання сили іншого актора, а у відповідь на конкретні, дії держав, сприйняті як загрози. Аналітична цінність теорії Уолта полягає у здатності враховувати не лише матеріальні, а й стратегічні (наміри, близькість, наступальність) чинники. Однак теорія має і низку обмежень: вона менш ефективна для пояснення нестандартної поведінки (наприклад, тривалого існування НАТО після зникнення радянської загрози), ігнорує роль ідентичності, ідеології та внутрішньої політики. Теорія Уолта має низку критиків. Зокрема, політолог Джон Васкез в контексті критики реалістичної теорії міжнародних відносин зазначає, що теорія Уолта не передбачає нові випадки формування або

¹⁴Stephen M. Walt. The Origins of Alliances. Cornell University Press.1990.C.52

¹⁵Там самоС. 274-275

розпаду альянсів, а лише постфактумом пояснює вже відомі. Також Васкез вказує, що Уолт не надає об'єктивних критеріїв того, що саме робить одну державу загрозовою в очах іншої і що теорія Уолта не генерує нових гіпотез, а лише "підганяє" історію¹⁶. Дослідник Ерік Лабс, критикує Уолта за те, що той ідеалізує балансування як універсальну логіку. Лабс доводить, що слабкі держави часто не мають ресурсів для балансування та обирають менш ризиковані стратегії. Також Лабс критикує Уолта в тому, що той не враховує економічні та внутрішньополітичні фактори у приєднанні держави до альянсу¹⁷. Підхід Уолта можна покритикувати і за його матеріалістичне бачення, яке ігнорує ідеології держав та ідентичності. Наприклад, як вважає політолог Александр Вендт «Загрози не властиві матеріальним можливостям... Вони залежать від інтерсуб'єктивних розумінь держав»¹⁸. Так виникає питання: чому НАТО не розпалося після 1991 року? За Уолтом, без СРСР альянс мав би втратити сенс. Але він існує, бо у НАТО є спільна ідентичність – демократія та спільні цінності. Окрема група дослідників також стверджують, що теорія Уолта применшує важливість внутрішніх факторів у рішеннях щодо альянсу. Вони припускають, що нелегітимні еліти та держави, слабкі щодо своїх сусідів перемагають частіше, ніж передбачає теорія балансу загроз¹⁹. Реберт Кауфман стверджує, що демократії не поведуться так, як передбачає теорія балансу загроз, оскільки різні внутрішні обмеження, накладені демократичним процесом, затримують балансування поведінки та послаблюють його ефективність²⁰.

З огляду на переваги та обмеження теорії балансу загроз Стівена Уолта, я вважаю її придатною для аналізу відносин між Китайською Народною Республікою, Сполученими Штатами Америки та Радянським Союзом у період з

¹⁶John A. Vasquez. The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition. The American Political Science Review. Vol.91, No4. Dec., 1997. C.903-905

¹⁷Eric J. Labs. Do Weak States Bandwagon? Taylor and Francis. 2008. C. 399 – 400.

¹⁸Alexander Wendt. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization. Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992). C.403

другої половини ХХ ст. до початку ХХІ ст. Це пояснюється тим, що ключові елементи цієї теорії — сприйняття загрози, її джерела та реакція на неї через створення альянсів — дозволяють зрозуміти логіку зовнішньополітичних рішень держав у зазначений період багатополярної конкуренції.

Для дослідження альянсів у межах теорії балансу загроз Стівена Уолта варто зважати на рівень загрози, яку сприймає потенційно загрожувана держава. Цей рівень складається з чотирьох ключових параметрів, що характеризують загрожуючу державу: її загальна потужність, географічна близькість до загрожуваної держави, наступальні можливості та передбачуваність її намірів. Саме ці фактори визначають, чи схильна держава до балансування або приєднання.

Крім того, Уолт радить враховувати тип альянсу (формальний чи неофіційний), мотиви входження (безпека, вплив, вигода), а також контекст — міжнародний і внутрішньополітичний. У межах даного дослідження я вважаю доцільним приділити особливу увагу ролі ідеології, політичної ідентичності та внутрішніх інститутів як важливих складових цього контексту. Хоча Уолт схильний ігнорувати ці фактори, оскільки він є реалістом, саме вони, на мою думку, можуть відігравати вирішальну роль у сприйнятті загрози й ухваленні рішень про вступ до альянсів.

У цьому дослідженні теорія балансування загроз Стівена Уолта використовується для аналізу логіки зовнішньополітичної поведінки Китайської Народної Республіки щодо Сполучених Штатів Америки та СРСР/Російської Федерації у форматі трикутника Пекін – Москва – Вашингтон. Теорія дозволяє пояснити, чому, як і коли КНР змінювала свою зовнішню орієнтацію — від співпраці із СРСР до зближення з США, а згодом до стратегічного партнерства з Росією у ХХІ столітті.

У фокусі аналізу є рішення Китаю щодо стратегічних партнерств у відповідь на сприйняті загрози я обстежую:

- Які держави (США чи СРСР/РФ) на якому етапі сприймалися КНР як найбільша загроза;
- Як Пекін реагував: балансування, нейтралітет чи зближення з однією з держав проти третьої;
- Як сприйняття загроз змінювалося залежно від дій США та СРСР/Росії.

У дослідженні виділяю три ключові періоди, що логічно відповідають зміні стратегічної поведінки КНР: 1956–1981 — період радянсько-китайського розколу, конфронтації між КНР та СРСР, і зближення Китаю з США на тлі спільної загрози; 1980–1991 — період тристоронньої дипломатії, коли Китай зберігав баланс між США і СРСР, адаптуючись до нової міжнародної структури; 1992–2002 — етап пострадянської реальності, зміцнення американо-китайської економічної взаємодії при паралельному поступовому зближенні з Росією.

У разі врахування цих чинників теорія балансу загроз може стати більш чутливою до складних мотивацій держав, особливо в умовах ідеологічного протистояння чи внутрішньої нестабільності. Це дозволяє краще пояснити поведінку таких акторів, як Китай чи СРСР, для яких ідеологія та внутрішній політичний порядок мали не менш важливе значення, ніж зовнішньополітичні розрахунки.

Теорія Уолта є корисним інструментом для дослідження альянсів та коаліцій оскільки дозволяє аналітично порівнювати кейси через чітко визначені параметри загрози, логіку балансування та варіанти стратегічної поведінки держав. Її застосування дозволяє оцінити, чому деякі держави обирають союз, інші — нейтралітет, а треті — приєднуються до домінантного актора.

1.2. Динаміка китайсько-радянських відносин за часів правління Мао Цзедуна (1949 – 1976)

За часів правління Мао Цзедуна китайсько-радянські відносини пройшли трансформацію від дружніх до відверто ворожих. До причин цих змін, з нашої точки зору, можна віднести: ідеологічні суперечки між Китаєм та Радянським Союзом та побоювання СРСР щодо амбіцій домінування КНР на світовій арені.

На початкових етапах (1949 – 1953) економічно відсталий Китай, в якому переважав аграрний спосіб виробництва, був виснажений Громадянською війною між Гомінданом і комуністами, а також японським вторгненням під час Другої світової війни. На противагу КНР, СРСР в даний період був відносно розвиненою індустріальною країною, з ядерною зброєю, визнаною такими світовими гравцями як США та мав місце в Раді безпеки ООН. З огляду на це Й. Сталін дивився на китайських комуністів як на молодших братів, яким треба допомога і заступництво. Результатом такого ставлення стала рекомендація голові КПК Мао Цзедуну укласти союз з Гомінданом проти Японії під час Другої світової війни. Як зазначав Генрі Кіссінджер в своїй книзі «Про Китай» Мао сприйняв це як образу²¹.

Тісне китайсько-радянське співробітництво набирало сили впродовж першої половини 1950-х років. Зокрема, в результаті візиту Мао у 1950 році до Москви було підписано «Договір про дружбу, союз і взаємну допомогу» між СРСР і КНР, за яким сторони зобов'язувались не приймати участь в альянсах, направлених одне про одного, а в разі агресії проти кожної зі сторін інша мала надавати військову допомогу. Китай отримав покровителя з ядерною зброєю. У відповідь, СРСР отримав шахти, залізничну дорогу в Маньчурії і Синьцзяні, право на використання затоки Даляньвань і військово-морської бази Люйшунь²².

Під час війни в Кореї Мао підтримував ініціативу Сталіна з допомоги корейським комуністам, направивши туди 50 тисяч військовослужбовців

²¹Н. Kissinger. On China. The Penguin Press, 2014. С.168 -172

²² Там само С. 133 - 136

корейської національності, які служили в Народно-визвольній армії Китаю. Надаючи допомогу Північній Кореї Мао хотів представити себе Сталіну, як надійного партнера та прибічника і очікував відповідної матеріальної допомоги від Москви. У відповідь, у травні 1953 року міністром внутрішньої і зовнішньої торгівлі СРСР Анастасом Мікояном і заступником Голови економічної і фінансової комісії КНР Лі Фучунем було підписано договір, згідно за яким СРСР надавав матеріальне оснащення КНР на будівництво 91 оборонного проекту²³.

Поряд з цим, надаючи активну допомогу корейським комуністам, лідери КНР прагнули забезпечити північно-східний кордон держави, а також зміцнити свій новоутворений режим. Інші вчені вважали, що причини вступу КНР у війну в Кореї пояснюються революційним націоналізмом КПК, її почуттям відповідальності перед загальноазіатською, чи всесвітньою комуністичною революцією, а також її рішучістю підтримувати внутрішню динаміку китайської революції²⁴.

За часів правління в СРСР Хрущова (1953 - 1954) радянсько-китайські відносини зазнали розколу, серед причин якого можна виокремити наступні.

1. Ідеологічні розбіжності. Лідери КНР негативно відреагували на критику Хрущова культу Сталіна на XX з'їзді КПРС у 1956 році. По-перше, вони вважали, що для того, аби робити заяви, на кшталт звинувачення Сталіна в масових репресіях, які кидали виклик легітимності комуністичної влади необхідно порадитися з «братніми партіями». По-друге Мао вважав себе ідеологічним нащадком Сталіна, - політична модель, яка склалася в Китаї дуже нагадувала сталінізм. Саме з позиції спадкоємця радянського диктатора Мао мав право змагатися за першість в міжнародному комуністичному русі²⁵.

Критику Сталіна Мао частково сприймав і на власний рахунок. Процеси лібералізації в СРСР, а саме зменшення акценту на важливості класової боротьби,

²³ M. P. Leffler The Cambridge history of the Cold War. Cambridge University Press, Vol. 2 New York, 2010. С.353

²⁴ Donggil Kim. China's Intervention in the Korean War Revisited. Diplomatic History. 2015. Vol. 40. Issue 5. С.1002

²⁵ Mingjiang Li. Ideological dilemma: Mao's China and the Sino-Soviet split, 1962–63. Cold War History Vol. 11, No. 3, August 2011. С.391-393

критика культу Сталіна і запровадження в соціалістичну економіку СРСР різних заохочень для робітників, з метою підвищення продуктивності праці за Хрущова Мао Цзедун вважав ревізіонізмом, відходженням від догматики марксизму-ленінізму²⁶.

На думку корейського дослідника Джейна До, існування в країнах комуністичної табору жорсткої ієрархічної влади і дисципліни неминуче призводить до розбіжностей у проведенні міжнародної політики²⁷. Зі свого боку, сінгапурський дослідник Мінцзян Лі стверджував, що коли між двома комуністичними країнами існують ідеологічні розбіжності, політичні лідери в одній із цих країн розглядають ідеологічну і політичну орієнтацію (особливо якщо вона відмінна) іншої як виклик і навіть загрозу своїм внутрішнім ідеологічним програмам і цілям. Будь-який крок однієї сторони для захисту своєї ідеології сприймається іншою як загроза для власної легітимності²⁸.

2. Різні підходи до проведення міжнародної політики. XX з'їзд КПРС, де окрім засудження культу Сталіна був проголошений заклик до мирного співіснування з Вашингтоном, викликав особливе занепокоєння у Пекіні, оскільки був пов'язаний з питанням Тайваню, що знаходився під захистом США і який китайські лідери вважали частиною КНР²⁹. Резолюції XX і XXII-го з'їзду КПРС постановляли будівництво світопорядку без воєн, а також проголошували мирну конкуренцію і співіснування між комуністичним і капіталістичними світами. На противагу цьому китайські комуністи виражали відкриту ворожість до країн Заходу і готовність до війни з ними³⁰. Одного разу Мао Цзедун сказав, що якщо імперіалісти розпочнуть ядерну війну проти Китаю і загине 300 мільйонів китайців це не має особливого значення. Пройдуть роки і китайські

²⁶ Mingjiang Li. Ideological dilemma: Mao's China and the Sino-Soviet split, 1962–63. Cold War History Vol. 11, No. 3, August 2011. C.391-393

²⁷ Jein Do. The Making of a Cold War Turning Point: The Sino-Soviet Split and the Prelude to Détente with the United States, 1965-1968, The Korean Journal of International Studies Vol.12-1 (June 2014), C. 115

²⁸ Mingjiang Li. Ideological dilemma: Mao's China and the Sino-Soviet split, 1962–63. Cold War History Vol. 11, No. 3, August 2011. C 389

²⁹ Lorenz M. Lüthi The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World. Princeton University Press, Princeton Studies in International History and Politics, 2008. C.48

³⁰ H. Kissinger. World Order. The Penguin Press, 2014 C. 185 – 186.

жінки народять ще більше дітей. Така стратегія виглядала неприйнятною для інших країн соціалістичного табору, що слідує із слів чехословацького комуністичного лідера Антоніна Новотного, який вказав, що в Чехословаччині всього 12 мільйонів населення. На нашу думку, ця заява яскраво характеризує не ідеологічно детермінований, а волонтариський характер правління Мао.

3. Питання ядерної зброї. В той час як лідери СРСР попри гостроту протиріччя Холодної війни проводили зустрічі на найвищому рівні з лідерами капіталістичного блоку наприклад, Женевський саміт 1955 року, КНР перебувала в міжнародній ізоляції. Такі зустрічі викликали у Мао занепокоєння. В липні 1963 року між СРСР, США і Великою Британією було підписано «Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою». Мао Цзедун назвав таку поведінку СРСР змовою, оскільки це ускладнювало створення ядерної бомби в Китаї³¹.

4. Лідерські амбіції Китаю. Однією з причин радянсько-китайського розколу можна вважати побоювання керівництва СРСР щодо амбіцій Китаю. У 1960-х роках радянські перебіжчики на Захід, чиє минуле було пов'язане з КДБ, повідомляли американським спецслужбам про прагнення Мао домінувати не тільки в комуністичному, а в усьому світі. Радянці вважали, що китайці керувалися власними історичними амбіціями відновити своє становище на вершині глобальної ієрархії націй. Радянські лідери вірили, що китайці таємно мріють перевершити Радянський Союз, і що вони не зупиняться на досягнутому — їхньою наступною метою будуть американці. З огляду на цю загрозу, в 1960-му році Москва відкликала з Китаю своїх спеціалістів, що призвело до погіршення відносин між КНР та СРСР³².

5. Військова загроза з боку СРСР для Китаю. За часи Брежнєва (1964 – 1982) СРСР не змінив свого ставлення до Китаю, як до небезпечного конкурента,

³¹ Jein Do. The Making of a Cold War Turning Point: The Sino-Soviet Split and the Prelude to Détente with the United States, 1965-1968, The Korean Journal of International Studies Vol.12-1 (June 2014), С. 115

³² Michael Pillsbury. The hundred-year marathon. Henry Holt and company. New York. 2015. С.33

який хоче стати незалежним гравцем, без «цінних вказівок» Москви. Тому росіяни продовжили започатковану ще за часів Хрущова практику накопичення військової сили вздовж кордону з КНР³³.

Своєю чергою, Леонід Брежнєв почав вивчення перспектив превентивних дій проти Китаю. Мао засудив таку політику. У відповідь СРСР спробував доєднати Японію до створення блоку зі стримування Китаю, що виявилось у що проявилось у посиленні радянсько-японського діалогу з безпекових питань та закликах Москви до координації дій проти можливого посилення Китаю в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Зі свого боку, китайські комуністи сприйняли це як загрозу і з 1964 по 1971 рік було створено третю лінію оборони для перенесення ключових промислових об'єктів всередину країни. Лідери КНР побоювалися, що для Китаю у 1960-ті, 1970-ті роки існувала реальна загроза військового вторгнення Радянського Союзу, знищення ядерних та інших стратегічних об'єктів і примусу Китаю підкоритися радянським інтересам³⁴. У 1968 році СРСР зосередив вздовж кордону з Китаєм потужні військові сили (16 дивізій), велика частина з яких дислокувалась біля автономного округу КНР Сіньцзяну, який у 1930-х, 1940-х роках перебував під радянським впливом і де з післяреволюційних часів проживало багато росіян³⁵.

Радянський Союз демонстрував готовність застосувати силу проти непослідовних союзників: у серпні 1968 року військові сили СРСР вторглися до Чехословаччини і відновили там прорадянську владу. Пекін розцінив ці дії як пряму загрозу на свою адресу і у березні 1969 року китайські військовослужбовці на кордоні з СРСР вчинили з радянськими прикордонниками військові сутички за спірний острів Даманський. Ця провокація, в результаті якої загинуло 58 чоловік і 98 було поранено мала на меті продемонструвати Радянському Союзові,

³³ H. Kissinger. *World Order*. The Penguin Press, 2014. С. 183

³⁴ Robert G. Sutter. *US-China Relations Perilous Past, Uncertain Present* Third Edition. George Washington University, 2018. С.64

³⁵ Lorenz M. Lüthi. *The Sino-Soviet Split cold war in the communist world*. Princeton University Press, 2008. С. 215

що «чехословацький сценарій» з Китаєм не пройде³⁶.

Отже, під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів радянсько-китайські відносини за правління Мао Цзедуна (1949 – 1976) пройшли через глибоку трансформацію від дружніх до ворожих. У цих відносинах можна визначити як прояви взаємного зближення, так і відштовхнення (табл. 1.1). Суперечності, що виникли між країнами можна пояснити низкою ідеологічних сварок у внутрішній та зовнішній політиці СРСР та КНР після смерті Сталіна, що спонукало обидві сторони розглядати одне одного як суперників, а також зростанням амбіцій Китаю на світовій арені, які розглядались Москвою як загроза власним інтересам.

Таблиця 1.1

Внутрішні та зовнішні фактори зближення та відштовхнення у відносинах між СРСР та Китаєм у 1950-х, 1960-х роках

Фактори в радянсько-китайських відносинах 1950 – 1970-ті роки	Прояви зближення	Прояви відштовхнення
Внутрішні фактори	- Сповідання спільної марксистської ідеології. - Концентрація влади в руках керівника партії	-Не співпадіння інтерпретацій марксистської ідеології з приводу ролі партії -Інтерпретація «культу особисті»
Зовнішні фактори	-Безстрокове протистояння в Холодній війні зі США	-Підхід щодо Заходу в питанні війни та миру -Використання ядерної зброї в політиці стосовного Заходу -Прагнення СРСР та Китаю до панівного становища на світовій арені -Військове стримування Китаю СРСР -Військове оточення КНР СРСР

³⁶ Michael S. Gerson. The Sino-Soviet Border Conflict Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969. Defense Threat Reduction Agency Advanced Systems and Concepts Office, 2010 С.3-4

На початку 1950-х років відносини між КНР та СРСР мали характер класичного ідеологічного альянсу за типологією Стівена Уолта, сформованої на основі спільної загрози з боку капіталістичного Заходу, передусім США. Однак уже в 1960-х роках цей альянс розпався через зростаючі загрози, які сторони почали бачити одна в одній. З точки зору Пекіна, Радянський Союз перетворився на ревізіоністську силу, що відступила від «чистого» марксизму і могла становити військову загрозу, зокрема через нарощування сил на спільному кордоні й підписання договорів про ядерне роззброєння без урахування інтересів Китаю. Москва ж, зі свого боку, побоювалась дедалі більшої самостійності КНР, її амбіцій очолити міжнародний комуністичний рух, непередбачуваної риторики Мао та ймовірного виклику радянському лідерству на глобальній арені. В результаті сукупність ідеологічних, геополітичних та безпекових чинників зруйнувала альянс, перетворивши колишніх партнерів на стратегічних суперників.

1.3. Перехід від конфронтації до налагодження відносин із США під впливом радянсько-китайського протистояння.

На відміну від періоду конфронтації у китайсько-американських відносинах 1950-х та 1960-х років, коли США розглядалися китайською верхівкою як потужна загроза, в кінці правління Мао Пекін змістив свій зовнішньополітичний фокус до США від СРСР, шукаючи можливість змінити характер відносин. Раніше протистояння країн зумовлювали сповідування різних політичних ідеологій – демократії і комунізму - та принциповою невідповідністю інтересів країн. Однак радянсько-китайський розкол (кінець 1950-х – 1960-х років) поряд з низкою викликів, які поставали перед такими американськими президентами, як Річард Ніксон (1969 – 1973) та Джеймс Картер (1977 – 1981) сприяли зближенню КНР зі США, що в підсумку призвело до відновлення офіційних відносин між країнами у січні 1979 року.

Початковий період конфронтації (1949-1969) Лідери КНР в обґрунтуванні легітимності своєї влади спирались на революційну теорію Мао Цзедуна, яка базувалась на марксистсько-ленінській ідеології і була віддана сприянню пролетарської революції світового масштабу, з метою ліквідації капіталістичної системи. Навпаки, Сполучені Штати були сповненні рішучості очолити «вільний світ», щоб зберегти свій домінуючий статус в ньому. Для цього США з 1949 року вирішили стримувати Китай, використовуючи елементи стратегії.

- Дипломатичну ізоляцію КНР (1949-1971).
- Запровадження у 1950-му році торгового ембарго.
- Формування антикомуністичних союзів навколо кордону з КНР (в 1954 році США утворили Організацію договору Південно-Східної Азії (SEATO), до якої увійшли Велика Британія, Австралія, Нова Зеландія, Пакистан, Таїланд, Філіппіни, Франція, Південна Корея, В'єтнам та Королівство Лаос³⁷).

³⁷U.S.-China Relations Since 1949 URL: http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_us_china.htm (дата звернення: 02.12.2024)

- Підтримку тибетського духовного лідера буддистів Далай-лами XIV, який виступав за незалежність Тибету від Китаю³⁸.

Під час Корейської війни (1950-1953), яка розгорталась безпосередньо біля регіону концентрації промисловості КНР на північному сході, Китай активно допомагав корейським комуністам, надаючи їм озброєння і бійців. До прийняття участі в конфлікті в Кореї очільника КПК Мао Цзедуна підштовхнуло прийняте в кінці червня 1950-го року рішення президента США Гаррі Трумена про введення американських військ на півострів і відправку 7-го флоту ВМС США до Тайванської протоки. При цьому Трумен заявив, що майбутній статус Тайваню, куди відступили залишки ворожої до КНР армії Чан Кайші, має «почекати відновлення безпеки в Тихому океані». Китай у 1950-му році негайно засудив розгортання 7-го флоту біля Тайваня як «імперіалістичний крок» і «втручання у його внутрішні справи».

Допомагаючи корейським комуністам, лідери КНР хотіли продемонструвати США свою силу. За рахунок утворення комуністичної корейської держави вони хотіли не допустити розміщення американських військ безпосередньо біля своїх кордонів. В результаті воєнного втручання КНР у війну в Кореї 1 лютого 1951 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію 498, на основі якої КНР була проголошена агресором і ізольована від міжнародної дипломатії протягом 50-х, 60-х років ХХ ст.³⁹.

Під час американської війни в В'єтнамі (1965 – 1973 роки) лідери КНР активно допомагали в'єтнамським комуністам, надаючи їм озброєння та воєнних спеціалістів, виходячи з міркувань спільної ідеології та безпеки власної держави. Голова КПК Мао Цзедун розглядав США, з військами яких воював Північний В'єтнам, головною загрозою для безпеки Китаю та його революції. При цьому, Індокитай становив, на його думку, один із трьох фронтів (поруч із Кореєю та Тайванем), вразливих до вторгнення імперіалістичних країн. Своєю чергою,

³⁸ Goldstein, M. C. The United States, Tibet, and the Cold War Melvyn C. Goldstein Journal of Cold War Studies. 2006. 8(3). С.145 – 155.

³⁹ Donggil Kim. China's Intervention in the Korean War Revisited. Diplomatic History. 2015. Vol. 40. Issue 5. С.1003

американські політики розглядали війну в В'єтнамі як прояв комуністичної експансії в Індокитайському регіоні і заохочували вільні народи протистояти йому⁴⁰.

Період переорієнтації китайсько-американських відносин(1969-1972).

Попри зазначенні вище розбіжності, в кінці 1960-х років Пекіні та Вашингтоні відчували необхідність налагодити діалог під впливом радянської загрози, що нависла над їх країнами та вирішити низку проблем. Наприкінці 1960-х років лідери КНР, як зазначалось вище, вважали, що для Китаю існувала реальна загроза військового вторгнення Радянського Союзу, знищення ядерних та інших стратегічних об'єктів і примусу Китаю підкоритися радянським інтересам⁴¹. Радянське вторгнення до Чехословаччини у 1968 році сприймалось лідерами КНР як безпосередня демонстрація подібних намірів та пряма загроза безпеці Китаю.

З боку США, однією з причин ініціювання діалогу з КНР в кінці 1960-х років було власне безпекове протистояння з СРСР. Початок періоду «розрядки» в холодній війні можна пов'язати з інавгураційною промовою Ніксона 20 січня 1969 року, в якій він заявив, що після періоду конфронтації США вступають в «еру переговорів» з Радянським Союзом. Політика Ніксона стосовно Радянського Союзу була відповіддю на бажання країн Європи покращити економічні відносини та зменшити політичну напруженість із Радянським Союзом та Східним блоком. Сам Ніксон пояснював одну з причин цієї тенденції тим, що «більшість європейців на той момент не боялися радянської загрози» і це, на його думку, мало величезні наслідки для НАТО, оскільки «Союзи тримаються завдяки страху, а не любові»⁴². Співставлення поглядів Ніксона на американо-європейську політику із теорією Уолта дозволяє віднести їх відносини до першого типу альянсів, заснованого на спільному сприйнятті загрози. Зі свого

⁴⁰ Zhai, Qiang. *China and the Vietnam wars, 1950–1975*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000. С.124

⁴¹ Robert G. Sutter. *US-China Relations Perilous Past, Uncertain Present* Third Edition. George Washington University, 2018. С.64

⁴² Address by Richard M. Nixon to the Bohemian Club San Francisco, July 29, 1967. URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v01/d2> (дата звернення: 02.12.2024)

боку, радник з питань національної безпеки Ніксона Генрі Кіссінджер вважав, що Сполучені Штати більше не мають тієї домінуючої позиції в світі, яку вони мали у перші дні Холодної війни. Збалансування ядерних арсеналів США та СРСР змінило традиційні уявлення Білого дому про взаємозв'язок між використанням військової сили та досягненням політичних цілей. Коли і Сполучені Штати, і Радянський Союз мали здатність знищити одне одного, загроза використання ядерної зброї для досягнення звичайних політичних цілей стала менш вірогідною. З огляду на це, Ніксон (1969-1974) регулярно заявляв, що прагне досягнути «миру», шляхом уникнення ядерної війни з Радянським Союзом, а також припинення війни в В'єтнамі, де йшло радянсько-американське протистояння⁴³.

Для того, щоб зберегти провідне місце Сполучених Штатів на міжнародній арені попри поразки у В'єтнамі та нейтралізувати загрозу Радянського Союзу, адміністрація президента Ніксона, очолювана його радником з питань національної безпеки Г. Кіссінджером, на початку 1969 року почала шукати коаліції з Китаєм, намагаючись грати на протиріччях між Пекіном та Москвою. На думку Кіссінджера, цього можна було досягти шляхом впровадження тристоронньої дипломатії, суть якої полягала у тому, що Сполученні Штати мали підтримувати тісніші відносини з кожною стороною протистояння, ніж вони між собою, таким чином використовуючи ворожнечу між КНР та СРСР для американських інтересів⁴⁴. Ніксон, вважав, що американська глобальна безпека вимагала підтримки глобального балансу сил і Китай був вирішальним елементом цього балансу. Отже, тристороння дипломатія – це зовнішньополітична стратегія адміністрації Ніксона-Кіссінджера, яка мала на меті захист національних інтересів США, шляхом встановлення одночасного діалогу між Вашингтоном та Москвою та Вашингтоном і Пекіном, з метою протиставлення загроз, створених СРСР та КНР одне одному⁴⁵.

⁴³ M. P. Leffler. The Cambridge history of the Cold War. Cambridge University Press, Volume 1. New York, 2010. С. 373- 375

⁴⁴ H. Kissinger. White House Years. Little, Brown and Company. 1979. С.456

⁴⁵ John Lewis Gaddis. Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar. Oxford University Press. 1982. С. 293– 294

Свою чергою, Москва прагнула використати політику розрядки для утвердження свого військового та політичного паритету зі Сполученими Штатами. Це означало, що як і політичні діячі США, радянське керівництво хотіло капіталізувати свій вплив і підтримати своїх союзників у всьому світі, сподіваючись, що супротивна сторона сприйматиме такі дії, як військову та політичну реальність. Радянська концепція «мирного співіснування», висунута Микитою Хрущовим у середині 1950-х років передбачала можливість мирного співіснування соціалістичних і капіталістичних держав, незважаючи на ідеологічні протиріччя між ними, з огляду на можливість тотального знищення в разі ядерної війни. Ця концепція дозволила б Москві опосередковано підірвати міжнародний вплив Вашингтону, просуваючи пролетарський інтернаціоналізм, і підтримувати національно-визвольні рухи у Третьому світі⁴⁶.

Також, на думку радянських лідерів, налагодження відносин з Заходом, дозволило б їм нейтралізувати американо-китайську «змову» з огляду на різке погіршення відносин між Китаєм та СРСР в кінці 1960-х на початку 1970-х, покращити економічну ситуацію та підняти свій авторитет всередині країни⁴⁷. Візит Ніксона до Китаю прискорив темпи підготовки радянською стороною московського саміту, який відбувся у травні 1972 року, ознаменувавши початок розрядки – ослаблення напруженості між США та СРСР, породженої накопиченням попередніх загроз. Під час саміту в Москві Ніксон і генеральний секретар Брежнєв досягли п'яти домовленостей щодо протидії забрудненню навколишнього середовища, науки та технологій, медичних досліджень, дослідження космосу та міжнародної торгівлі. Також було підписано «Основні принципи взаємних відносин між Сполученими Штатами і СРСР», які окреслили практику майбутніх двосторонніх переговорів і вказали на перспективи майбутньої співпраці. 26 травня 1972 року Ніксон і Брежнєв підписали Договір про протиракетну оборону та угоду SALT (Переговори про обмеження

⁴⁶М. Р. Leffler. The Cambridge history of the Cold War- Cambridge University Press. Vol. 2. New York, 2010. С.149.

⁴⁷Добрынин А.Ф Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962-1986 гг.) Международные отношения. Москва. 1996. С. 137 – 138.

стратегічних озброєнь), що стало першим серйозним кроком до початку роззброєння⁴⁸.

Період зближення Китаю та США (1972-1979). За часів правління Ден Сяопіна (1977 – 1992) фактор радянської загрози відігравав одне з вирішальних значень у налагодженні відносин Китаю зі США. Відчуття подібної загрози в Пекіні в кінці 1970-х років посилювалось з низки причин. До них можна віднести розширення воєнного бюджету СРСР, витрати якого на оборону в його азіатській частині у 1976 році вперше перевищили витрати на оборону в європейській. Зокрема, було створено два нових театри військових дій: один у Центральній Азії, до складу якого входило тринадцять дивізій, які покривали Середньоазіатський і Сибірський регіони СРСР; і більш важливий Далекосхідний театр, до якого прикріплювалося дев'ять дивізій Забайкальського, Далекосхідного і Монгольського округів і Тихоокеанського флоту. Ця модель частково відтворювала об'єднане регіональне командування в цьому районі з часів Корейської війни та могло виступати свідченням нових мілітарних намірів СРСР. Поряд з цим, американська присутність в регіоні Східної Азії в кінці 1970-х років помітно зменшилась, порівняно з початком Холодної війни:

- у Кореї кількість американських службовців скоротилась з 326 863 осіб у 1950-х до 50 тис. у 1970-х роках;
- у Японії з 200 тис. осіб у середині 1950-х років до 50 тис. у кінці 1970-х;
- у Гонконзі з 4539 американських солдатів у 1954-му році до 290;
- на Тайвані з 19 тис. у 1957 році до 10 тис. у 1977;
- у В'єтнамі з 500 тис. у 1968-му році до повного виведення американських військ з країни у 1975 році.
- Практично незмінною залишалась кількість американських військовослужбовців на Філіппінах – 15 тис. осіб⁴⁹.

Своєю чергою, «зміщення фокусу СРСР на схід» для нарощення

⁴⁸ 50th Anniversary of Moscow Summit. URL: <https://www.nixonfoundation.org/2022/05/50th-anniversary-moscow-summit/> (дата звернення 02.06.2024)

⁴⁹ Global U.S. Troop Deployment, 1950-2003. URL: <https://www.heritage.org/defense/report/global-us-troop-deployment-1950-2003>. (дата звернення: 09.05.2025)

військового потенціалу в регіоні Далекого Сходу, може свідчити про те, що таким чином радянське керівництво намагалось відбалансувати воєнний потенціал КНР та США у далекосхідному регіоні, що ставило Москву в «стратегічному трикутнику» в ізоляційне положення. Поряд з цим, після локалізованого інциденту на острові Даманському 1969 року у такий спосіб Москва прагнула захистити свої східні кордони від територіальних претензій КНР⁵⁰.

Також ми припускаємо, що стимулюючим фактором «повернення військового фокусу на схід» проти Китаю була тісна співпраця між СРСР та В'єтнамом у 1970-х роках. Про це свідчать часті поїздки в'єтнамського генерала Во Нгуєн Гіапа до Москви, - одна в березні 1978 року, а інша на початку травня паралельно з будівництвом на території В'єтнаму радянських ракетних баз, боєголовки яких були націлені на КНР⁵¹. Поряд з цим, в період з середини 1960-х до кінця 1970-х обсяг економічної допомоги СРСР В'єтнаму подвоївся з 500 млн. дол. до 1млрд. дол.⁵². Військова допомога від Москви Ханюю після китайського вторгнення до В'єтнаму 1979 року становила 1млрд. дол. на рік, при цьому 2500 радянських військових радників проживало в В'єтнамі⁵³.

Паралельно з посиленням радянської присутності з Далекосхідній Азії відбулось зменшення потужності американських військових сил у західній частині Тихого океану, реалізованих адміністрацією президента США Джеймса Картера 1977 року, оскільки її представники вважали, що військовий баланс в регіоні можна буде утримувати через переговори про контроль над озброєннями з Москвою⁵⁴. Цей факт стривожив Пекін, оскільки призводив до загрози зміщення балансу сил в регіоні на користь Радянського Союзу, а також допоміг усвідомити китайському керівництву необхідність діалогу зі Сполученими Штатами для контрбалансування. Зокрема, Міністр закордонних справ

⁵⁰ Lowell Dittmer. *Sino-Soviet Normalization and Its International Implications, 1945–1990*. University of Washington Press. 2013. С. 208 – 209

⁵¹ Suisheng Zhao. *The Dragon Roars Back*. Stanford University Press Standford. 2022. C58.

⁵² Sally W. Stoecker. *Clients and Commitments: 00 Soviet-Vietnamese Relations, 1978-1988*. The RAND Corporation. December 1989. C.13

⁵³ Там само. С.18

⁵⁴ Larry A. Niksch *U.S. Troop Withdrawal from South Korea: Past Shortcomings and Future Prospects Asian Survey*. Mar., 1981. Vol.21, No.3. С. 334

КНР Хуан Хуа у січні 1978 року попереджав Політбюро Компартії Китаю, що «із скороченням американської влади та зростанням ізоляціонізму ревізіоністи в таборі радянських імперіалістів заповнюють вакуум, щоб робити експансіоністські та проникливі кроки». Також Хуан запропонував схилити на свій бік Сполучені Штати, щоб Китай міг зосередити всі сили для боротьби з ворогом — Радянським Союзом⁵⁵.

Період загострення відносин США та Китаю з СРСР. Радянське вторгнення до Афганістану у грудні 1979 року, яке поклало кінець епосі «розрядки» між США та СРСР, розглядалось Пекіном як акт гегемонізму Москви. Зокрема, Міністерство закордонних справ Китаю повідомило радянському послу в Пекіні 31 грудня 1979 року наступне: «Афганістан є сусідом Китаю... і тому радянське збройне вторгнення в цю країну становить загрозу безпеці Китаю. Це не може не викликати серйозного занепокоєння китайського народу»⁵⁶.

Ми припускаємо, що одночасне зміцнення радянсько-в'єтнамського співробітництва в кінці 1970-х років, збільшення військового потенціалу СРСР на Далекому Сході, радянське вторгнення до Афганістану 1979 року та теплі стосунки між СРСР та недружньою до Китаю Індією розглядалось Пекіном як спроба оточення Китаю, що, своєю чергою, спонукало лідерів КНР шукати коаліції з Вашингтоном діяти в дусі традиційної китайської стратегії « Уклади союз з далеким ворогом проти ворога ближчого»⁵⁷.

За нормалізацію американо-китайських відносин з боку Вашингтону, активно виступав Радик питань Національної безпеки президента США Джеймса Картера Збігнєв Бжезінський, який був сповнений рішучості досягти успіху в перетворенні цих все ще слабких відносин у «щось більш міцне та значно масштабніше»⁵⁸.

⁵⁵ Suisheng Zhao. *The Dragon Roars Back*. Stanford University press Standford. 2022. С. 58-59

⁵⁶ Hilali, A. China's response to the Soviet invasion of Afghanistan. *Central Asian Survey*. 2001. 20(3). С.326

⁵⁷ H. Kissinger. *On China*. Allen Lane Canada, 2011. С. 226-227

⁵⁸ Zbigniew Brzezinski. *Power and principle. Memoirs of National Security Adviser 1977-1981*. Farrar, Straus and Girous. New York. 1983. С.468

З 1968 року, перебуваючи на посаді члена Ради політичного планування Держдепартаменту, Бжезінський виступав за «відкриття» Китаю, головним чином як стратегічної противаги Радянському Союзу. Політика СРСР щодо США розглядалась Бжезінським як прагнення Москви до експансіоністського розширення свого впливу, з метою побудови всесвітнього комуністичного суспільства під її протекцією, що, своєю чергою, трактувалось як пряма загроза національним інтересам Сполученим Штатів, оскільки кидало виклик американській першості на світовій арені і світовому порядку, побудованому під головуванням Вашингтону⁵⁹.

Під час свого візиту до Китаю у травні 1978 року Бжезінський наголошував Ден Сяопіну, що КНР і США мають «спільні фундаментальні інтереси», оскільки в СРСР не хочуть нормалізації та поглиблення американо-китайських відносин⁶⁰. На думку Бжезінського, перетворення у їх час Радянського Союзу на глобальну державу, яка прагне отримати стратегічну перевагу на Заході, дестабілізувати Південну Азію, проникнути в регіон Індійського Океану, з метою оточення КНР, є важливим загрозливим стимулом, що спонукає Вашингтон та Пекін до об'єднання. Саме тому радник з питань національної безпеки Картера підкреслював центральну роль КНР у підтримці глобальної рівноваги і вважав, що «сильний та незалежний Китай є запорукою миру в нашому плюралістичному світі»⁶¹.

Радянське військове вторгнення до Афганістану у грудні 1979 року прискорило китайсько-американську співпрацю, що намітилася. Бжезінський намагався зміцнити зв'язки у сфері безпеки та передачі військових технологій, що створило можливість КНР в перших місяцях 1980 року отримати доступ до американського військового обладнання, до деяких передових технологій подвійного цивільно-військового призначення, які, своєю чергою, були необхідні

⁵⁹ Gerry Argyris Andrianopoulos. Kissinger and Brzezinski. The NSC and the Struggle for Control of US National Security Policy. Palgrave Macmillan. 1991. С.204

⁶⁰ Justin Vaïsse. Zbigniew Brzezinski America's grand strategist. Harvard University Press. 2018. С.315

⁶¹ Zbigniew Brzezinski. Power and principle. Memoirs of National Security Adviser 1977-1981. Farrar, Straus and Girous. New York. 1983. С. 211, 216-17

Китаю для реалізації політики Дена з модернізації країни⁶².

Радник Картера з питань національної безпеки наголошував, що Москва, зі свого боку, має бажання зірвати модернізацію КНР, щоб запобігти появі іншої сучасної держави на Сході Азії. Саме тому, Бжезінський вважав, що швидка модернізація Китаю могла б запобігти домінуванню СРСР в Євразії, - і рекомендував Сполученим Штатам та Японії активно підтримувати модернізацію Китаю, паралельно встановивши, за словами Бжезінського, неофіційний геополітичний трикутник безпеки Вашингтон-Пекін-Токіо, з метою протидії Москві на Сході Євразійського континенту⁶³. Таким чином, на кінець обстежуваного періоду (середина 1980-х років) у китайсько-американських відносинах, попри ідеологічні протиріччя, що зберігалися та відштовхували країни одна від одної, накопичилася чимала кількість факторів (табл. 1.2.), які зближували Пекін та Вашингтон, і їх обсяг став переважаючим.

Фактично, американо-китайські відносини були наново переосмислені на межі 1960-70-х рр. в напрямку нормалізації, а наприкінці 1970-х змінилися на кооперативні через спільно усвідомлену «радянську загрозу». КНР бачила в СРСР низку загроз: нарощування військ на спільному кордоні, втручання в регіональні справи (як-от в Афганістан та В'єтнам), підтримку В'єтнаму у війні з Китаєм, підписання договорів про ядерне роззброєння без урахування інтересів Пекіна. Зі свого боку, Вашингтон вбачав у СРСР наступні загрози, як у стратегічному супернику: зростання військового потенціалу СРСР, експансію радянського впливу в Третньому світі, спроби витіснити США з ключових регіонів, зокрема Центральної Азії. З точки зору теорії балансування загроз Стівена Уолта, відносини між США та КНР у 1970–1980-х роках є прикладом альянсу, сформованого на основі спільного сприйняття загрози, де обидві сторони вбачали в Радянському Союзі головну перешкоду для реалізації власних стратегічних інтересів. Погляди Генрі Кіссінджера та Збігнева Бжезінського на

⁶² Justin Vaïsse. Zbigniew Brzezinski America's grand strategist. Harvard University Press. 2018. С.316

⁶³ Gerry Argyris Andrianopoulos. Kissinger and Brzezinski. The NSC and the Struggle for Control of US National Security Policy. Palgrave Macmillan. 1991. С.207

союз із Китаєм частково розходилися: якщо Кіссінджер бачив у КНР балансуєчий елемент для стратегічного стримування СРСР, то Бжезінський розглядав коаліцію з Китаєм як активний інструмент формування нової глобальної архітектури. Поряд цим, якщо за часів Мао нормалізація відносин між США та Китаєм розглядалась як інструмент протидії СРСР, то його наступник Ден Сяопін намагався використати зв'язки з Вашингтоном, щоб модернізувати КНР та надати Компартії більше легітимності в Китаї.

Таблиця 1.2

Внутрішні та зовнішні фактори зближення та відштовхення у відносинах між США та Китаєм у 1960-х, 1970-х роках

Фактори	Прояви зближення	Прояви відштовхення
Внутрішні	- Розрядка гонки озброєнь - Наявність у США та Китаю великих арсеналів ядерної зброї, - Прагнення Пекіну отримати від США передові технології	-Сповідування різних ідеологій -Наявність різних економічних систем
Зовнішні	-Наявність радянської загрози - Китай як балансер для США проти СРСР - Китай прагнув шляхом сприяння з боку США отримати місце в ООН, щоб стати загально визнаною державою - Посилення військової присутності СРСР навколо Китаю в кінці 1970-х -Прагнення СРСР до глобальної гегемонії	-Підтримка США націоналістичного уряду на Тайвані -Різниця у стратегічних цілях під час війни в В'єтнамі

Розділ 2. ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ КИТАЙСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ПІСЛЯ РОЗПАДУ СРСР

2.1 Діалог щодо двосторонніх відносин між СРСР та Китаєм II-ї пол. 1980-х років.

Характер двосторонніх відносин між Китаєм та СРСР зазнав помітних змін із приходом до влади в СРСР Михайла Горбачова в II-й половині 1980-х років. Зіткнувшись з важкими відносинами із США та Китаєм він намагався полегшити радянський тягар, розрядивши радянсько-китайський конфлікт шляхом кадрових зміщень в радянському керівництві, розв'язання прикордонних суперечок з КНР, виведення радянських військ, з територій, розташованих біля Китаю та налагодженні торгівлі з КНР. Нормалізації китайсько-радянських відносин у II-й половині 1980-х років сприяли наступні фактори.

Зміна стратегічних уявлень Москви та Пекіна. Основною причиною китайсько-радянської розрядки була зміна стратегічних уявлень обох сторін щодо Холодної війни. Москва, щоб уникнути загрози війни на два фронти зі Сполученими Штатами та Китаєм, хотіла зміцнити свою стратегічну позицію проти США, шляхом відокремлення від них Китаю. Радянський Союз був зайнятий внутрішніми реформами і тому потребував стабільного та незагрозливого зовнішнього середовища⁶⁴. Горбачов під час виступу в Владивостоці у липні 1986 року назвав СРСР «Азійською та Тихоокеанською країною» та продемонстрував гнучкість щодо низки питань безпеки, що розділяли СРСР та Китай. Радянський лідер оголосив про відступ 60 тис. радянських військ з Монголії, зменшення чисельності сил на кордоні з Китаєм та визнання тальвегу міжнародним кордоном між КНР та СРСР на річках Амур і Уссурі⁶⁵.

⁶⁴ Robert S. Ross. China, the United States and the Soviet Union Tripolarity and Policy Making in the Cold War. An East Gate Book. 1993. С. 83

⁶⁵ USSR – Gorbachev's Speech on Asia Security. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP91B00874R000100220011-6.pdf> Дата звернення: 12.01.2025

Зі свого боку, Пекін, позиціонуючи себе незалежним від Сполучених Штатів, хотів більше простору для маневру, щоб зробити Вашингтон більш чутливим до своїх запитів, особливо щодо Тайваню⁶⁶.

Подібність внутрішніх економічних викликів. Денова ринкова економічна реформа та горбачовська перебудова зіткнулися з подібними викликами. Ден бачив вагомі економічні підстави для зниження напруженості з Радянським Союзом, щоб Китай міг вивільнити ресурси із військового сектору та спрямувати їх на економічний розвиток. Горбачов хотів мати більш мирні стосунки з Китаєм, щоб зменшити важкий тягар військових видатків, який лягав на Радянський Союз⁶⁷.

Кадрові зміни. В II- й половині 1980-х років з керівних посад в СРСР були усунуті прихильники проведення жорсткої політики щодо Пекіну. У 1986 році був усунутий від справ перший заступник завідувача відділу ЦК зі зв'язків з комуністичними і робітничими партіями соціалістичних країн Олег Рахманін, який мав славу в ЦК КПСР «китайського яструба»^a.

Інший прихильник проведення жорсткої лінії щодо Пекіну, дипломат Михайло Капніца був переміщений з Міністерства закордонних справ на посаду директора Інституту сходознавства⁶⁸. На стороні КНР слід відзначити призначення партійця Лі Пена, який отримав радянську освіту, на посаду прем'єр-міністра. Третина членів його кабінету пройшли радянську підготовку, включаючи міністра закордонних справ Цянь Цічєня. Виникнення табору приязно налаштованих до СРСР керівників відкрило можливість переглянути характер стосунків і перейти до покращення китайсько-радянських відносин⁶⁹.

Розв'язання радянсько-китайських прикордонних суперечок на Амурі на користь Китаю. Після збройних сутичок між радянськими та

⁶⁶ Suisheng Zhao. The Dragon Roars Back. Stanford University press Standford. 2022. С.59

⁶⁷ Там само С.60

⁶⁸ Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С. 477

⁶⁹ Suisheng Zhao. The Dragon Roars Back. Stanford University press Standford. 2022. С.60

^a У липні 1985 року Рахманін пішов за спину Горбачова, опублікувавши в «Правді» статтю, в якій критикував реформатора Георгія Арбатова за його нещодавній візит до КНР, під час якого він високо оцінював «капіталістичні тенденції», які там спостерігав.

Китайськими військовими на острові Даманському у березні 1969 питання кордонів між СРСР та КНР гостро постало між двома державами. Китай вважав, що ці території незаконно належать СРСР, в результаті підпитання нерівноправних договорів II-ї пол. XIX (Айгунський договір 1858 р. і Пекінський договір 1860 р.) між Російською імперією та імперією Цін. Горбачов, маючи на меті нормалізацію відносин з КНР, під час проголошення своєї великої промови у Владивостоці 28 липня 1986, визнав тальвег міжнародним кордоном на річках Амур і Уссурі. Ст.477. Остаточного питання радянсько-китайського кордону було вирішене під час візиту голови Центральної військової ради КНР Цзян Цземіня до Москви у травні 1991 року. В результаті укладання «Угоди між СРСР та КНР про радянсько-китайський державний кордон в її Східній частині» кордон між державами пролягав по середині рік Амур та Усуррі та острів Даманський відходив до Китаю⁷⁰.

Продовольчий дефіцит на радянському Далекому Сході. Офіційні особи радянського Далекого Сходу прагнули відновити прикордонну торгівлю з провінціями північно-східного Китаю. Це дозволило б їм скористатися швидким зростанням виробництва китайських споживчих товарів, яких дуже жадало населення, оскільки уряд СРСР незмінно віддавав перевагу важкій промисловості та озброєнню над задоволенням споживчих потреб. Після переговорів, що відбулися в Хабаровську з представниками провінцій Хейлунцзян і Цзілінь, прикордонна торгівля певною мірою відновилася в 1983 році, а між 1983 і 1988 роками вартість цієї торгівлі зросла на 4000 % до рівня в 1,8 мільярда доларів⁷¹.

Зростання інтересу Москви до китайської економічної моделі. В кінці 1980-х років СРСР зіштовхнувся з низкою економічних проблем (зростання темпів інфляції, збільшення дефіциту державного бюджету, відставання у суспільно-економічному розвитку) розв'язання яких стало однією з головних

⁷⁰ В.Л.Ларин. В тени проснувшегося дракона. Российско-китайские отношения на рубеже XX-XXI веков. Владивосток Дальнаука. 2006. С.18

⁷¹ Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С.479

цілей політики «перебудови» Горбачова. Радянські лідери міркували над використанням китайського досвіду впровадження капіталістичних елементів в соціалістичну економіку, що розпочалося в КНР в кінці 1970-х років за ініціативи Ден Сяопіна. У 1986 році міністр закордонних справ Шеварднадзе доручив новопризначеному послу в Пекіні Олегу Трояновському уважно стежити за реформами Китаю, зокрема за тими аспектами, які можуть зацікавити СРСР. У 1988 році були розроблені плани створення «радянського Шеньчженя» в далекосхідних областях, а порт Находка був визначений вільною економічною зоною⁷².

Зі свого боку, Горбачов зауважував читачам китайського журналу:

«Ми виявляємо особливий інтерес до поточних економічних і політичних реформ Китаю. Наші дві країни зараз зіткнулися зі схожими проблемами. Це відкриє широкий горизонт для корисного взаємного обміну досвідом»⁷³.

Ізоляція Китаю Заходом як фактор сприяння китайсько-радянському співробітництву. Придушення протестів на площі Тяньаньмень на початку червня 1989 року призвело до того, що Китай опинився в політичній ізоляції, з боку Заходу та підлягав санкціям на постачання передових технологій і, перш за все, зброї. Радянський Союз був єдиною силою, яка могла заповнити цю прогалину: тому візит прем'єра КНР Лі Пена до Москви у квітні 1990 року мав на меті отримання радянських військових літаків⁷⁴. Зі свого боку, Москва використала ізоляцію КНР з боку Заходу, для розширення зв'язків з Пекіном. В результаті візиту до Москви, Голови Держради КНР Лі Пена, що став першим на такому рівні після 1964 року, між країнами було підписано шість договорів, які охоплювали сфери промисловості, транспорту енергетики, науково-технічного та космічного співробітництва, а також договір про скорочення військових сил на радянсько-китайському кордоні. Співробітництво СРСР та КНР охоплювало

⁷² Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С.479

⁷³ Suisheng Zhao. The Dragon Roars Back. Stanford University press Standford. 2022. С.60

⁷⁴ Robert S. Ross. China, the United States and the Soviet Union Tripolarity and Policy Making in the Cold War. An East Gate Book. 1993 С.87

і військову сферу. В результаті перемовин між міністром оборони СРСР маршалом Язовим та міністром оборони КНР Цінь Цзівеем на початку травня 1991 року у Пекіні була відновлено радянсько-китайське військове співробітництво.

Занепокоєне несприятливими тенденціями в СРСР та результатами «оксамитових революцій» в країнах Східної Європи керівництво КНР докладало зусиль, щоб переконати керівництво СРСР зберегти вірність ідеям соціалізму та поділитися з ним власними результатами реформ. Візит до Москви голови Центральної військової ради КНР Цзян Цземіня у травні 1991 року мав на меті вирішення питань взаємодії двох комуністичних партій і китайська сторона всіляко підкреслювала її ідеологічну складову⁷⁵.

Зменшення радянської військової присутності біля Китаю. Наявність значних радянських військових сил біля кордону з Китаєм в Зовнішній Монголії, на Далекому Сході та Афганістані, поряд радянською допомогою В'єтнаму, Пекін сприймав як загрозу з боку Москви, що гальмувало розвиток радянсько-китайських відносин. Щоб усунути занепокоєння лідерів КНР щодо розгортання радянських військ на кордоні з Китаєм Горбачов 7 грудня 1988 року оголосив в ООН про зменшення радянських збройних сил на 500 тис. до 1991 року та скорочення обсягу звичайних озброєнь⁷⁶.

У лютому 1989 року СРСР вивів шість радянських полків з Афганістану, паралельно «значна кількість» військ була виведена як із Зовнішньої Монголії, так і з радянського Далекого Сходу⁷⁷. У червні 1988 року Горбачов заявив про свою готовність припинити постачання радянської військової допомоги Ханвою та загалом докласти всіх зусиль, щоб вивести в'єтнамців із Камбоджі. Ст. 479 Навесні 1988 року Ханвой оголосив про виведення всіх своїх військ із Камбоджі

⁷⁵В.Л.Ларин. В тени проснувшегося дракона. Российско-китайские отношения на рубеже XX-XXI веков. Владивосток Дальнаука. 2006 С.17

⁷⁶Gorbachev Speaks to the UN Excerpts of Address by Mikhail Gorbachev. 43rd U.N. General Assembly Session, December 7, 1988 URL: <https://soviethistory.msu.edu/1991-2/warsaw-pact-dissolves/warsaw-pact-dissolves-texts/gorbachev-speaks-to-the-un/> Дата звернення: 12.01.2025)

⁷⁷ Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С.477

у вересні 1989 року, через економічну напругу та тиск з боку Москви⁷⁸. Ці дії розчистили шлях для Горбачова до історичного візиту до Пекіна 15–18 травня 1989 року.

У грудні 1988 року Ден вирішив, що було досягнуто достатнього «видимого прогресу» щодо усунення перешкод, щоб виправдати просування вперед до саміту «нормалізації» між двома лідерами. Протягом зими було закладено основу шляхом обміну інформацією між міністром закордонних справ СРСР Едуардом Шеварднадзе та міністром закордонних справ КНР Цянем Ціченем.

Хоча Горбачов під час візиту до Пекіну 14 травня 1989 року намагався надати Ден Сяопіну належну шану, як старшій людині, китайський лідер був менш делікатний. На першій зустрічі з Горбачовим Ден виступив з відвертим аналізом радянських недоліків за останні кілька десятиліть. На його думку, головною провиною СРСР перед КНР полягала у тому, що радянці не ставилися до китайців як до рівних, піддаючи їх принизливому примусу та тиску, зокрема у вигляді відходження від Китаю маньчжурських земель, закріпленого Сталінін на Ялтинській конференції 1945 року⁷⁹. Поряд з цим, Ден пропонував Горбачову «забути минулі розбіжності та йти в майбутнє», де відносини між радянським і китайським урядами, між КПРС і КПК були відновлені на основі суворой рівності.

Нормалізація міждержавних відносин між Китаєм та СРСР була офіційно оголошена 18 травня 1989 року підписанням Спільного комюніке, в якому були сторони заявляли про свою готовність вирішувати всі спірні питання шляхом мирних перемовин, не застосовувати силу або погрози застосування сили щодо одне одного, вжити заходів до скорочення збройних сил в районах кордонів до мінімального рівня, а також зберігати спокій в прикордонних територіях⁸⁰. Також радянська сторона підтримувала позицію уряду КНР, рішуче виступаючи проти

⁷⁸Alan James. Peacekeeping in International Politics. International Institute for Strategic Studies. 1990 С. 269

⁷⁹ Там само. С.270

⁸⁰В.Л.Ларин. В тени проснувшегося дракона. Российско-китайские отношения на рубеже XX-XXI веков. Владивосток Дальнаука. 2006 С.15

будь-яких спроб створення «двох Китаїв, одного Тайваню», або «незалежності Тайваню»⁸¹.

Отже, нормалізація радянсько-китайських відносин в II-й половині 1980-х років ініційована СРСР. Прагнення Горбачова перебудувати СРСР змінило зовнішню політику Москви щодо Пекіну з конфронтаційної на співдружню. Зі свого боку, Пекін прагнув використати нормалізацію відносин з СРСР для створення додаткових важелів впливу на США. Згідно з теорією балансування загроз Стівена Уолта, для досягнення зближення обом сторонам — СРСР і КНР — довелося реінтерпретувати сприйняття одне одного як загрози, зменшуючи вагу таких чинників, як ідеологічна несумісність, історичні образи та військова присутність на кордоні. Нормалізацію відносин можна інтерпретувати як передумову до формування альянсу за моделлю балансування загрози, тобто коаліції, спрямованого на зниження взаємної загрози в умовах зміненої міжнародної конфігурації.

⁸¹ А.А. Нечай. Советско-китайские отношения в 1980-е годы. Russia in the global world № 24 (47) International relations. 2022. С.77

2.2. Розвал СРСР та інші зовнішньополітичні шоки 1980-1990-х років.

Закінчення холодної війни та розвал Радянського Союзу змінили диспозицію сторін у дипломатичному трикутнику Вашингтон-Пекін-Москва. Якщо раніше Москва посідала друге місце у цьому трикутнику, то після розвалу СРСР її місце стало третім, що, своєю чергою, сприяло зміні вектору американо-китайських відносин. Пекін зіштовхнувся з низкою проблем у відносинах з Вашингтоном, а саме: розвал СРСР, який залишив США єдиним гегемоном на світовій арені, негативна реакція Заходу, зокрема Вашингтону на придушення китайським урядом протестів на площі Тяньаньмень у 1989 році та переможна для США війна в Перській затоці 1990-1991 років⁸².

Протести на площі Тяньаньмень 1989 року. Протести на площі Тяньаньмень 1989 року становили безпосередню загрозу для правління Комуністичної партії Китаю. Суперечливі наслідки економічних реформ Ден Сяопіна, які призвели до соціального розшарування в Китаї, поряд з відсутністю політичних реформ, які могли б спричинили лібералізацію китайської системи призвели до протестів на площі Тяньаньмень. Невдоволена існуючою в Китаї політичною системою китайська молодь намагалася виразити свій протест в різних формах. Вшанування пам'яті колишнього голови КПК Ху Яобана, який був прихильником проведення в Китаї ліберальних реформ у квітні 1989 року швидко перетворились на хаотичні заворушення з політичними вимогами⁸³.

Очолюючи країну-суперника КНР, яка мала подібну до китайської конструкцію політичного режиму, радянський лідер Михайло Горбачов, виступаючи за проведення політики «гласності» та демократизації в СРСР, користувався особливою популярністю серед китайських протестувальників. 13 травня, за день до прибуття Горбачова до Пекіну, депутація лідерів студентських протестів передала в радянське посольство петицію з 60 000 підписами про

⁸²Rush Doshi. The Long Game. China's Grand Strategy to Displace American Order. Oxford University press. 2001. С.47

⁸³Ezra F. Vogel. Deng Xiaoping and the Transformation of China. The Balknap Press of Harvard University Press. 2011. С.597

зустріч з ним і обговорювали плани організації маршу на честь радянського лідера. На площі Тяньаньмень звучали такі прорадянські гасла: «Мінняй Дена на Горбачова!» та «Ура Горбачову!». Зі свого боку Горбачов, був розгублений такою реакцією китайської аудиторії, оскільки це могло ускладнити процес нормалізації відносин з урядом КНР. Нормалізація відносин між КНР та СРСР опинилася під загрозою, а тому офіційна радянська реакція на придушення протестів на площі Тяньаньмень 3- 5 червня 1989 року була виражена в декларації З'їзду народних депутатів СРСР 7 червня і її можна охарактеризувати як розмиту. З декларації було незрозуміло хто застосував вогнепальну зброю та спричинив великі втрати (загинуло понад 200 осіб, у тому числі 36 студентів університету, а понад 3000 отримали поранення). Москва не хотіла образити уряд Китаю і тому називала розправу над демонстрантами «сутичками між учасниками масових молодіжних протестів і військовими» та наголошувала на тому, що це є «внутрішня справа Китаю»⁸⁴.

Зі свого боку, лідери КНР інтерпретували протести в Пекіні як вияв гегемонізму США та їх спроба встановити контроль над комуністичним Китаєм. Ден Сяопін через пів року після придушення протестів на площі Тяньаньмень писав:

«Причиною цього випадку [протестів] є міжнародний клімат, особливо Сполучені Штати, які активізували всю свою пропагандистську машину, для підбурювання, надаючи підтримку так званим демократам і опозиції в Китаї, які насправді є покидьками китайської нації...Розпалюючи заворушення в багатьох країнах, вони фактично беруть участь у політиці сили та гегемонізму. Вони хочуть контролювати ці країни та залучати країни, які вони не могли контролювати у минулому до сфери свого впливу»⁸⁵.

Під час зустрічі Ден Сяопіна з колишнім президентом США Річардом Ніксоном, що відбувалась після подій на площі Тяньаньмень, китайський лідер

⁸⁴Alexander Lukin. The Bear Watches the Dragon. M.E.Sharpe Armonk. New York. 2003 С. 154 – 155

⁸⁵ 邓小平文选 URL: <https://www.marxistphilosophy.org/Deng/Dengxiaowen3.pdf> С.348 Дата звернення: 15.01.2025

відверто стверджував, що «деякі уряди на Заході хочуть повалити соціалістичну систему Китаю». Хоча китайський лідер визнавав важливість прав людини, за порушення яких під час придушення демонстрацій на площі Тяньаньмень США наклали на КНР санкції, Ден Сяопін наголошував на національних правах Китаю та «керівному принцип міжнародних відносин – невтручанні у внутрішні справи інших країн»⁸⁶.

Американська війна в Перській затоці (1990 – 1991) як військова загроза для КНР. Американський вчений Раш Доші висунув гіпотезу, що демонстрація військової сили США у війні в Перській затоці на початку 1991 року викликала занепокоєння в Пекіні. На початку війни китайські аналітики та лідери були переконані, що Сполучені Штати зазнають у цій війні великих втрат. Вони відзначили, що «агресія» США проти Іраку буде малоефективною, з огляду на те, що Багдад мав техніку подібну до китайської. Також китайські військові експерти робили наголос на «людському факторі» у майбутній війні, протиставляючи «випробувані в боях іракські сили» американському народові, якому бракувало «переконання в моральній правильності їх участі у конфлікті». На думку Пекіна, Ірак вестиме успішну форму «народної війни в сучасних умовах», а Сполучені Штати будуть втягнуті в тривалу наземну війну, яка призведе до їхньої політичної поразки⁸⁷.

Коли США здобули вражаючу перемогу в конфлікті, приголомшене китайське керівництво побачило жахливу подібність між поразкою Іраку та можливою долею Китаю в конфлікті зі Сполученими Штатами. Деякі китайські діячі публічно писали, що війна в Перській затоці була прикладом «глобального гегемонізму» США і що «США мали намір домінувати над світом», включаючи Китай. Війна в Перській затоці не тільки посилила страх Китаю перед США, а й призвела до започаткування ініціативи Центральної військової комісії

⁸⁶ 邓小平文选 URL: <https://www.marxistphilosophy.org/Deng/Dengxiaowen3.pdf> C.332-333 Дата звернення: 15.01.2025

⁸⁷ Harlan W. Jencks, Chinese Evaluations of 'Desert Storm': Implications for PRC Security. The Journal of East Asian Affairs, Vol. 6, No. 2 (Summer/Fall 1992). C.454

КНР під керівництвом Ден Сяопіна та його наступника голови КНР Цзян Цземіня, метою якої було детальне вивчення конфлікту, щоб створити асиметричну зброю для боротьби з армією США⁸⁸.

Розвал СРСР. Розвал радянської імперії викликав занепокоєння серед китайських лідерів, оскільки поставив під загрозу безпеку КНР та його режиму. Лідери КНР вважали, що це було кінцем російської імперії. Хоча китайці не хочуть описувати свою країну як імперію, вони з гордістю говорять про плоди імперії, включаючи великі розміри Китаю та велич його історії. Як і СРСР КНР не є моноетнічною державою. Утворення етнічних держав Центральної Азії загрожували для Пекіну постанням сепаратних рухів у Сіньцзяні, де більшість населення є уйгурами-мусульманами, частина яких тяжіли до утворення власної держави. Станом на 1991 рік їх проживало в Сіньцзян-Уйгурському автономному окрузі близько 40 млн. осіб. Після розпаду СРСР Китай опинився з чотирьома новими прикордонними державами – Монголією, Казахстаном, Таджикистаном та Киргизстаном, в Центральній Азії і мусив імпровізувати політику сусідства там, де її не існувало в ХХ столітті⁸⁹.

Щодо новопосталої псевдо-демократичної Російської Федерації Китай відчував велику невизначеність, особливо щодо майбутніх військових угод. Також, враховуючи хаос в російській економіці, прикордонна торгівля з Китаєм скоротиться в короткостроковій перспективі, паралельно зі зростанням проблем з контрабандою вздовж кордону⁹⁰.

Китайські офіційні особи пояснювали розвал СРСР відсутністю єдності між КПРС та радянськими збройними силами, нездатністю радянського режиму підтримувати політичну стабільність, послабленням партійних і державних структур політичними реформами та невдалим економічними реформами, які

⁸⁸ Rush Doshi. The Long Game. China's Grand Strategy to Displace American Order. Oxford University press. 2001.

⁸⁹ Gerald Segal. China and the Disintegration of the Soviet Union. Asian Survey, Vol. 32, No. 9 (Sep., 1992). С. 855-856

⁹⁰ Там само. С.456

підірвали легітимність КПРС та викликали народне невдоволення. Китайські чиновники порівнювали події серпня 1991 року в Москві з виступами на площі Таньаньмень 1989 року, які також були викликані розчаруванням у економічних реформах КПК, що призвели до різкої нерівності за доходами серед населення Китаю. Однак, оскільки китайський режим досяг значного зростання за попереднє десятиліття, він мав достатньо легітимності серед більшості ключових осіб, які приймають рішення, щоб отримати підтримку для придушення опонентів у червні 1989 року⁹¹. На відміну від радянської моделі кінця 1980-х, китайська модель реформ, стримувала політичну реформу і розвивала економічні перетворення. Цю стратегію підтримали китайські військові, сподіваючись, що проведення економічних реформ спричинить процвітання КНР, збільшить військовий бюджет, який вони планували витратити на високотехнологічну зброю і акцентуватиме увагу на професіоналізмі в суспільстві та в збройних силах⁹¹.

Після розвалу СРСР Сполученні Штати залишились єдиною панівною силою на світовій арені, яку Китай сприймав як гегемона, що загрожує безпеці КНР. На той час більша частина соціалістичного світу зникла і Китай залишався все більш самотнім. Як зазначає Девід Шамбо у своїй праці «Атрофія та адаптація», розпад Радянського Союзу глибоко вплинув на Компартію Китаю, надихнувши її на дослідження того, що пішло не так, і багато розмов про підривну діяльність США⁹². Відразу після розвалу СРСР у 1991 році китайські вчені та урядові кола були одержимі ідеєю, що головною причиною краху Радянського союзу була тактика Заходу «мирної еволюції» комуністичних режимів Східної Європи та СРСР. Ця стратегія, розроблена Держсекретарем США Джоном Фостером Даллесом у 1950-х роках передбачала повалення комуністичного блоку, шляхом просування у його країнах ідей прав людини та демократії, надання їм економічної допомоги, підтримки неурядових організацій та автономних профспілок, поширення ідеології капіталізму та свободи,

⁹¹ Gerald Segal. China and the Disintegration of the Soviet Union. Asian Survey, Vol. 32, No. 9 (Sep., 1992). С. 849

⁹² Rush Doshi. The Long Game. China's Grand Strategy to Displace American Order. Oxford University press. 2001. С.53

підтримки підпільних активістів, проникнення західних ЗМІ в закриті країни, академічні та культурні обміни⁹³. Враховуючи політику США щодо прав людини та Тайваню, Сполучені Штати як єдина наддержава створили дуже серйозний виклик для внутрішньої та зовнішньої безпеки Китаю. Однак американська могутність і залежність Китаю від ринку, капіталу та технологій США завадили Пекіну відкрито виступити проти Вашингтона⁹⁴.

Отже, розпад СРСР в 1991 році, негативна реакція Заходу на придушення урядом КНР продемократичних протестів на площі Тяньаньмень 1989 року та виграшна для США війна в Перській затоці 1990 – 1991 років призвели до втрати рівноваги у дипломатичному трикутнику Вашингтон-Пекін-Москва. Розпад СРСР послабив Москву та змістив її з другого місця в трикутнику до третього. Водночас Китай не мав достатньої економічної потуги, щоб упевнено посісти друге місце. Негативна реакція Заходу на придушення урядом КНР продемократичних протестів на площі Тяньаньмень 1989 року продемонструвала для Пекіну США як ідеологічного ворога, а виграшна для Сполучених Штатів війна в Перській затоці 1990 – 1991 років призвели до реінтеграції Китаєм США як військової загрози.

⁹³ David Shambaugh. China's Communist Party. University of California Press. 2007

⁹⁴ Gerald Segal. China and the Disintegration of the Soviet Union. Asian Survey, Vol. 32, No. 9 (Sep., 1992). С. 849 – 850

2.3 Американський виклик у політиці Китаю після розвалу СРСР та адаптація до нього

Американська зовнішня політика щодо КНР та Росії у 1990-х роках розглядалась Пекіном та Москвою як загрозна для їх національних інтересів, що сприяло перегляду російсько-китайських відносин. Розвал СРСР та придушення Пекіном продемократичних виступів на площі Тяньаньмень 1989 року поставили перед Вашингтоном низку нових питань у своїй політиці щодо КНР. Лідери КНР вважали, що США, з одного боку, готові співпрацювати з Китаєм у разі, коли цього вимагали їх інтереси, зокрема, комерційні, з іншого, Вашингтон мав намір «стримувати» аспекти зростання могутності Китаю та блокувати аспекти утвердження Китаєм впливу у світі.

Після розпаду СРСР питання безпеки та спротиву радянській експансії більше не скеровували зовнішню політику США. Натомість економічні інтереси, питання демократизації за кордоном і права людини були серед проблем, які набули більшого значення в американській зовнішній політиці у 1990-х роках. Різноманітні громадські групи та деякі члени Конгресу США (сенатор Джессі Хелмс, член Конгресу Френк Вулф і член Конгресу Крістофер Сміт були пов'язані з цими поглядами) розглядали авторитарний Китай в негативному ключі та відстоювали жорсткий підхід щодо КНР. На їх думку, політична система Китаю повинна змінитися, перш ніж Сполучені Штати зможуть встановити конструктивні відносини з Пекіном⁹⁵. Політика США повинна бути спрямована на зміну Китаю зсередини, зберігаючи при цьому пильність щодо підривної зовнішньої політики Китаю⁹⁶.

Політика прав людини була складовою частиною стратегії президента США Білла Клінтона (1993-2001) щодо Китаю. У своїй передвиборчій кампанії на посаду президента США Клінтон критикував свого попередника Буша-старшого за «м'яку політику» щодо Пекіну. Невдовзі після вступу на посаду, у

⁹⁵Robert G. Sutter. US-China Relations: Perilous Past, Uncertain Present. George Washington University. 2018. С.100

⁹⁶Там само. С.99

березні 1993 року Клінтон видав виконавчий наказ 128590, який запровадив зв'язок між статусом MFN (нації найбільшого сприяння) для КНР та дотриманням прав людини, який Буш-старший заблокував, з огляду на важливість Китаю для американського бізнесу та щоб не порушувати баланс сил у регіоні Східної Азії. У цьому розпорядженні Клінтон заявив, що відновлення статусу ННС Китаю в 1994 році залежало від виконання Пекіном семи конкретних керівних принципів (припинення використання примусової праці, повага до свободи віросповідання, покращення умов ув'язнення, дотримання прав тибетців та дисидентів, свобода еміграції та співпраця з міжнародними організаціями) і досягнення «значного прогресу в цілому» у своїй політиці щодо прав людини⁹⁷.

У сфері торгівлі деякі американські бізнес групи виступали за посилення торгівельних обмежень для Китаю, оскільки, на їх думку, китайський експорт до Сполучених Штатів становив загрозу робочим місцям у США. Вони також обговорювали низку питань соціальної справедливості, включаючи права людини, трудові права та використання праці в'язнів для виробництва китайського експорту. Зі свого боку, багато американських організацій зосередились на таких внутрішніх проблемах Китаю, як надання незалежності, або більшої автономії Тибету Китаї (наприклад, Amnesty International і Human Rights Watch); свобода релігії та свобода від примусового контролю за народжуваністю та абортів (наприклад, Рада дослідження сім'ї, дуже активна в 1990-х роках)⁹⁸.

Поряд з цим, Вашингтон почав більш прихильно ставитися до Тайваню, позитивно відгукуючись на проведення Тайбеєм демократичних реформ. У 1992 році Буш відправив до Тайбею свого посадовця із кабінету міністрів, що було першим візитом такого рівня після припинення офіційних відносин у 1979 році. Протайваньські інтереси активізувались на початку 1995 року, щоб дозволити

⁹⁷Day, Jana R. Human rights in Sino-American relations. Monterey, California. Naval Postgraduate School. 2002. С.35

⁹⁸Robert G. Sutter. US-China Relations: Perilous Past, Uncertain Present. George Washington University. 2018. С.102

президенту Тайваню відвідати Сполучені Штати щонайменше в приватному порядку. Всупереч тому, що високопоставлені чиновники США запевнили Китай, що віза не буде надана, президент Клінтон вирішив дозволити візит. Його відмова спровокувала серйозну кризу та військове протистояння між Сполученими Штатами та Китаєм через Тайвань у 1995–1996 роках. Протягом дев'яти місяців, починаючи з середини 1995 року, у Тайванській протоці періодично проводилися військові навчання Китаю з бойовими стрільбами, включаючи випробування китайських балістичних ракет малої дальності, які завершилися великими навчаннями, які збіглися з першими прямими виборами президента Тайваню в березні 1996 року. Уряд США спочатку мало реагував на навчання, але до 1996 року високопоставлені керівники США приватно, а згодом публічно, рішуче застерігали китайських лідерів від них. Сполучені Штати направили дві авіаносні бойові групи в район Тайваню, щоб протистояти передбачуваним китайським військовим провокаціям під час президентських виборів на Тайвані⁹⁹.

Зі свого боку, лідери КНР намагалися підтримувати зі США нормальні стосунки, паралельно розглядаючи Сполучені Штати як супротивника. Для КНР було життєво важливо підтримувати добрі стосунки зі Сполученими Штатами, оскільки це був не лише головний ринок для Китаю, а й джерело технологій, інвестицій і передового управлінського досвіду. Як зазначає Цян Фан «поки Китай був слабким Пекін намагався приховати свою ненависть до Сполучених Штатів і чекати свого часу для помсти, поки Китай не стане достатньо могутнім, щоб кинути виклик Сполученим Штатам»¹⁰⁰. Голова КПК Цзян Цземінь (1992–2002), який притримувався стратегії Ден Сяопіна «приховування сили та очікування часу», у серпні 1998 року часто нагадував китайським високопосадовцям:

«Незалежно від того, чи будуть Сполучені Штати та інші західні країни використовувати стратегію «стримування» чи «контакту» [у відносинах з

⁹⁹Robert G. Sutter. US-China Relations: Perilous Past, Uncertain Present. George Washington University. 2018. С.102-104

¹⁰⁰Xiaobing Li and Qiang Fang. Sino-American Relations A New Cold War. Amsterdam University Press. С.290

Китаєм] їхня мета одна — змінити соціалістичну систему Китаю та зрештою включити Китай у західну капіталістичну систему. Така боротьба буде тривалою та складною»¹⁰¹. Цзян та інші лідери КПК сприймали такі західні цінності як демократія, свобода та верховенство права, як загрозу однопартійному правлінню Компартії.

Для того, щоб знайти компроміси зі США щодо прав людини Китай використовував такі важелі впливу, як бізнес та звільнення китайських дисидентів, щоб задовольнити американську громадськість і конгресменів. Китай наголошував на власній інтерперетації прав людини, що полягала у забезпеченні добробуту громадян КНР. Цзян стверджував, що найбільша проблема прав людини полягає в тому, щоб люди мали достатньо їжі. Поряд з цим, Китай видав Білу книгу в якій зазначалось, що в США є політичні в'язні і яка мала на меті показати китайцям, що Сполучені Штати, самопроголошений захисник прав людини, не мають права засуджувати низький рівень прав людини в Китаї¹⁰².

Хоча протягом 1992 року Росія під керівництвом Єльцина висловлювала бажання приєднатися до НАТО, а міністр закордонних справ Росії Андрій Козирєв, підіймаючи питання дотримання прав людини в КНР, підтримував політику «двох Китаїв», президент РФ Борис Єльцин вважав, різні ідеології Росії та Китаю сприятимуть їх конструктивним відносинам. Ці заяви сприймалися на Заході з занепокоєнням. Зокрема, журнал Time писав, що Росія може піти «азіатським шляхом»¹⁰³.

У грудні 1992 року Єльцин здійснив візит до Пекіна, де підписав Спільну декларацію з формальним Головою КНР Ян Шанкунєм. Декларація виходила з того, що Китай і Росія є «дружніми країнами», і Єльцин зауважив на прес-конференції, що «ідеологічний бар'єр» між ними було знято. Декларація була підкріплена підписанням приблизно двадцяти п'яти документи, що

¹⁰¹Xiaobing Li and Qiang Fang. Sino-American Relations A New Cold War. Amsterdam University Press. С.287

¹⁰²Xiaobing Li and Qiang Fang. Sino-American Relations A New Cold War. Amsterdam University Press.С. 284-289.

¹⁰³Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С.487-488

передбачають майбутні спільні технологічні проекти, аж до дослідження космосу включно. Протягом 1990-х років в Москві точилися суперечки щодо політики Росії відносно Китаю. Ліберально налаштована група еліти мала глибоку підозру щодо китайських намірів. Зокрема, міністр оборони РФ Ігор Родіонов у грудні 1996 року відкрито перерахував Китай серед «потенційних загроз» для своєї країни. Ліберальним поглядам протистояла так звана група «євразійців», які вважали, Росія належить до Сходу і були прихильниками китайської моделі економіки часів Ден Сяопіна. З огляду на підтримку Китаєм мілітаризованої російської економіки євразійська концепція набирала поширення серед російських лідерів. Позбавлений можливостей придбати західну зброю через санкції, запроваджені після різанини на Тяньаньмень, Пекін активно купував російську зброю. Між 1992 і 1994 роками китайці закупили 97% свого військового імпорту в російських постачальників, а між 1993 і 1997 роками вони витратили щонайменше 5 мільярдів доларів на російську зброю, зробивши КНР переважно найбільшим замовником російського озброєння¹⁰⁴. Один російський вчений підкреслив, що цей китайський бізнес мав «вирішальне значення для короткострокового виживання Росії як промислової держави». А Китаю поставки російської зброї допомагали відновлювати баланс сил у Східній Азії.

Іншим фактором, спонукав уряд Єльцина до уваги на «євразійський» напрямок було сприйняття Росії Заходу. Незважаючи на багато розмов про другий план Маршалла, масштабна допомога Заходу для нової Росії так і не відбулася. У той час як США заощадили приблизно 1,3 трильйона доларів від скорочення військових витрат, скоротивши свої збройні сили, допомога США Росії між 1993 і 1999 роками становила не більше 2,50 доларів на людину. Ця сума дорівнювала лише 1% оборонного бюджету США на один 1996 рік¹⁰⁵. Поряд з цим, розширення НАТО на схід до колишньої радянської сфери контролю в Східній Європі (до 1997 року НАТО включив колишні країни-члени Варшавського

¹⁰⁴ Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С.489

¹⁰⁵ Peter Conradi. Who lost Russia? How the world entered a new cold war. Oneworld Publication. 2017. С.101

договору Польщу, Угорщину та Чехію) викликала тривогу у Кремлі¹⁰⁶.

З огляду на зазначені вище фактори Єльцин почав робити демонстративні жести в бік Китаю. Протягом 1994-1996 році він переконав лідерів КНР підвищити статус китайсько-російських відносин із формулювання «дружніх країн» за до «конструктивного партнерства» та «стратегічного партнерства рівності та взаємної довіри у двадцять першому столітті».

Своєю чергою, охолодження американо-китайських відносин протягом 1990-х років сприяло зміцненню співробітництва між Пекіном та Москвою. Вхідження Сьомого флоту США до Тайванської протоки у березні 1996 року, щоб стримати ракетну кампанію КНР, спрямовану на залякування влади Тайваню, поряд з оприлюдненням США та Японією у квітні того ж року Спільної декларації про безпеку, що вказувало на майбутню антикитайську коаліцію, підштовхувало Китай до зближення з Росією¹⁰⁷.

Китайське керівництво, на чолі з Цзян Цземінем розглядало Росію в трьох проекціях: (1) як безпечний політичний тил, необхідний для вирішення головної стратегічної задачі –забезпечення національного суверенітету Китаю; (2) як ресурсна база національної економіки та нарощування воєнного потенціалу країни; (3) як однодумець в підході до вирішення багатьох глобальних та регіональних проблем. Таким, чином наприкінці 1990-х років відносини між двома країнами трансформувались з підозрілих до солідарних. У квітні 1997 року на саміті, ознаменованому угодою про взаємне скорочення військ на колишньому радянсько-китайському кордоні, Китай і Росія вперше оприлюднили спільну заяву про зовнішню політику у формі Декларації про тенденцію до мультиполярного світу і встановлення нового міжнародного порядку¹⁰⁸. Це можна інтерпретувати як сигнал про спільне протистояння обох країн домінування США у світі після холодної війни.

¹⁰⁶ Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С.490

¹⁰⁷ Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. С.494

¹⁰⁸ Там само. С.495

Військова операція НАТО проти Югославії навесні 1999 року викликала обурення не лише у Москві, а й в Пекіні, призвела до замороження ними військових зв'язків з Заходом та пожвавлення діалогу між сторонами про додавання сили своєму стратегічному партнерству. Росія вважала себе природним захисником своїх братів сербів, а Китай був розлюченим бомбардуванням НАТО посольства КНР в Белграді, в результаті чого загинуло троє людей.

Інституційною точкою відліку оформлення російсько-китайської коаліції проти США можна вважати підписання між Цзян Цземіннем та Володимиром Путіним у Москві «Договору про добросусідство, дружбу і співробітництво між РФ та КНР» у 2001 році, який був названий «програмним документом, що визнає розвиток китайсько-російських відносин в новому столітті». Росія та Китай задекларували про своє прагнення «перетворити кордон між ними в кордон вічного миру та дружби», відсутність територіальних претензій та скорочення збройних сил в районі кордону, чим зняли взаємні територіальні претензії доби Мао та Брежнєва. Росія зобов'язувалась підтримувати політику КНР в питаннях, що стосувались її державної єдності та підтримувала політику «одного Китаю»¹⁰⁹. Таким чином, у їх двосторонніх відносинах елементи зближення почали чисельно переважати елементи взаємного відштовхнення (табл. 2.1.) Зі свого боку, Вашингтон сприйняв цей договір як «акт спрямований проти США». Американська *The New-York Times* порівнювала договір між Росією та Китаєм про «дружбу та співпрацю» з договірною політикою часів холодної війни, коли «радянські лідери прагнули від президентів Річарда М. Ніксона та Джеральда Р. Форда підписати ледь приховані угоди проти Китаю під керівництвом Мао»¹¹⁰.

Отже, американський виклик для Пекіну сприяв перегляду російсько-китайських відносин у 1990-ті роки. Китай та Росія сприймали американську першість на світовій арені як загрозу для власних національних інтересів і

¹⁰⁹ В.Л.Ларин. В тени проснувшегося дракона. Российско-китайские отношения на рубеже XX-XXI веков. Владивосток Дальнаука. 2006 С.84

¹¹⁰ URL: <https://www.nytimes.com/2001/07/17/world/russia-and-china-sign-friendship-pact.html> (Дата звернення: 26.01. 2025)

прагнули шляхом налагодження між собою відносин просувати власну концепцію світового порядку, яка полягала у побудові багатостороннього світу, щоб змістити США з позицій світового лідерства.

За теорією балансування загроз Стівена Уолта відносини РФ-КНР у 1990-х на початку 2000-х років можна класифікувати як балансування проти загрози, яку Пекін та Москва вбачала у США. Початковий альянс між КНР та СРСР на початку 1950-х років схожий на сучасну коаліцію між Китаєм та Росією, оскільки в обох авторитарні режими направляли свої зусилля проти демократичного Заходу, зокрема США. Поряд з цим, можна простежити і низку відмінностей у відносинах між Пекіном та Москвою на відміну від тих що були між ними 70 років тому, а саме: різні економічні системи РФ та КНР (державно-олігархічну та державнокапіталістичну відповідно), ідеологію та стратегічні цілі: якщо Москва прагне зруйнувати світовий порядок, який сформувався після Другої світової війни, під проводом Вашингтону, то Пекін прагне посісти місце США на вершині світової арени. На основі цього порівняння можна зробити висновок, що альянс – це кейс, коли два учасника об'єднані і інтересами проти третього, і ідеологією, а коаліція – це кейс, коли учасники об'єднані інтересами проти третього, але не мають спільної ідеології.

Таблиця 2.1

- Внутрішні та зовнішні фактори зближення та відштовхнення у відносинах між Китаєм та РФ за правління Цзян Цземіня (1992-2002)

	Елементи зближення	Елементи відштовхнення
Внутрішні фактори	-Взаємний інтерес КНР та РФ у сфері воєнної торгівлі -Ідентифікація російськими лідерами РФ як «азійської держави»	- Підозра частини російських еліт щодо можливості захоплення Сибіру Китаєм
Зовнішні фактори	-Спільне сприйняття США як загрози КНР та РФ -Просування концепції «багатополярного світу» КНР та РФ -Підтримка РФ принципу «одного Китаю»	- Конкуренція за вплив у Центральній Азії та Монголії

2.4 Вплив американського фактору у відносинах між Пекіном та Москвою у II-й половині XX ст. – на початку XXI ст.

Аналіз еволюції відносин між США, Китаєм і Росією у другій половині XX – на початку XXI століття здійснюється з урахуванням теорії балансу загроз Стівена Уолта, яка дозволяє пояснити логіку формування тимчасових альянсів та зовнішньополітичних переорієнтацій як відповідь не стільки на силу, скільки на сприйняття загроз. Коаліція Пекіну та Москви проти Вашингтона на початкових етапах холодної війни була обумовлена спільним сповіданням марксистської ідеології, подібністю державного устрою та безстроковим протистоянням КНР та СРСР в холодній війні зі США. Однак неспівпадіння інтерпретацій марксистської ідеології з приводу ролі партії, різні підходи щодо Заходу в питанні війни та миру, а також прагнення СРСР та Китаю до панівного становища на світовій арені призвели до радянсько-китайського розколу у 1960-х роках. Зі свого боку, Вашингтон за адміністрації Ніксона-Кіссінджера (1969-1974) використали цей розкол для налагодження відносин з КНР, щоб протиставити Китай та Радянський Союз на світовій арені і таким чином добитися від СРСР поступок у питанні роззброєння та війни в В'єтнамі. Адміністрація Картера-Бжезінського (1977-1981) розширила співпрацю з Пекіном, встановивши з КНР дипломатичні відносини у 1979 році та надавши Китаю технології для розвитку його економіки, однією з цілей чого була модернізація КНР для протистояння СРСР, який активізував свою військову присутність в цей час біля кордонів КНР.

Зміну вектору радянсько-китайських відносин у II-й половині 1980-х років з конфронтаційний на партнерський можна пояснити проведенням подібних внутрішньоекономічних реформ в КНР та СРСР, кадровими змінами, розв'язанням питань з кордонами та зниженням радянської військової присутності на кордоні з Китаєм. Ці фактори заклали основу для подальшого розвитку відносин між Пекіном та Москвою у 1990-ті роки. Ідентифікація РФ себе як «азійської держави», військова торгівля з КНР та остаточне розв'язання прикордонних суперечок сприяла зміцненню російсько-китайських відносин.

Поряд з цим, спільне сприйняття Пекіном та Москвою США як загрози через просування Вашингтоном політики прав людини щодо КНР та питання Тайваню, ненадання РФ економічної допомоги та розширення НАТО на схід сприяли зміцненню відносин між Китаєм та Росією, які оформились у 2001 році в коаліцію проти Сполучених Штатів.

За теорією Стівена Уолта протягом другої половини XX – на початку XXI століття логіка формування коаліцій між США, КНР і СРСР/РФ демонструє зміну типів альянсів відповідно до переосмислення загроз. У 1950-х роках союз Китаю та СРСР можна класифікувати як ідеологічне балансування проти зовнішнього ворога - США, засноване як на спільних інтересах, так і на ідеологічній єдності. У 1970-х роках, навпаки, відносини США та КНР відповідали моделі балансування проти загрози, коли дві країни з протилежними ідеологіями зблизилися на основі спільного сприйняття СРСР як більш небезпечного супротивника. Наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років коаліція КНР і РФ знову стала прикладом балансування проти загрози, цього разу — проти американської гегемонії, але вже без спільної ідеології, тобто як гнучке геополітичне партнерство, яке ми називаємо коаліцією, об'єднане прагненням змінити однополярний світовий порядок.

На підставі наведеного вище опису розвитку дипломатичного трикутника Вашингтон-Пекін-Москва можна зробити наступні висновки про закономірності його функціонування у II-й половині XX ст. – на початку XXI ст.

1. Дипломатичний трикутник виникає за умови коли два гравці розглядають третього як загрозу і об'єднуються проти нього, щоб послабити його вплив. Якщо у 1970-х роках США та Китай об'єдналися проти СРСР з огляду на існування для них «радянської загрози», то на початку XXI ст. Китай об'єднався з Росією проти США, розглядаючи Сполучені Штати як загрозу власним національним інтересам.

2. Трикутник стабілізується за наявності конфронтації між двома із трьох його гравців. На протигагу періоду 1970-х та початку XIX ст., коли існував чітко виражений альянс двох проти третього, початку 1990-х років не можна

спостерігати трикутник виразно, коли кожен з трьох гравців самостійно проводив свою політику.

3. Питання територій як фактор підсилення конфронтації відіграє вирішальну роль. Розв'язання таких територіальних суперечок як радянсько-китайський кордон, або визнання США у 1972 році принципу «одного Тайваню» сприяло зміцненню двосторонніх відносин проти третього гравця трикутника.

4. Проєктування впливу в сусідні регіони, де зіштовхуються інтереси трьох гравців, не гарантує зміцнення альянсу. Якщо у 1980-х роках військове вторгнення СРСР до Афганістану зміцнило американо-китайських альянс, то американська війна в Перській затоці сприяла зближенню РФ з КНР на початку 1990-х. Натомість В'єтнамська війна Америки не спричинила відродження коаліції КНР та СРСР. Сучасна війна Росії проти України поки що працює на зближення між Пекіном і Москвою.

5. Наявність різної ідеології та державної системи між учасниками коаліції також неоднозначно впливає на систему тристоронніх відносин. В деяких випадках спільна ідеологія допомагає їм уникнути протиріч щодо внутрішнього устрою. Зокрема, наявність в СРСР та КНР подібного державного устрою сприяла виникненню між ними ідеологічних протиріч. На противагу цьому наявність між США та КНР у 1970-ті, 1980-ті роки та КНР та РФ у 1990-ті різних систем, сприяла зміцненню їх коаліції.

Теорія балансу загроз, запропонована Стівеном Уолтом, як було описано у п.1.1., стверджує, що держави формують альянси не стільки у відповідь на зростання потужності інших гравців, скільки у відповідь на сприйняття загрози. Загроза, згідно з Уолтом, є багатовимірною і включає: наступальні можливості держави, її географічну близькість, демонстровані наміри та загальну потужність. Альянси, в такому разі, виступають як інструмент стримування найбільш загрозливої сторони.

Аналіз дипломатичних конфігурацій у трикутнику США – Китай – СРСР/РФ у другій половині XX – на початку XXI століття дозволяє як підтвердити цю модель, так і виявити її межі.

Співпадіння

1. Альянс США – КНР у 1970-х роках як класичним прикладом балансування загроз. Згідно з Уолтом, держава приєднується до іншої сторони для балансування переважаючої загрози. Відносини США та КНР у 1970-х роках цілком відповідають цій логіці. Обидві країни, попри ідеологічні відмінності, розглядали СРСР як найбільш загрозливого гравця. Китай переживав реальну небезпеку військового вторгнення та ядерного удару з боку СРСР, а США шукали способів зменшити радянський вплив у В'єтнамі та Центральній Азії, а також отримати поступки на переговорах про роззброєння. Тобто спільне сприйняття СРСР як джерела загрози стало основою для стратегічного зближення.

2. Зміцнення партнерства КНР–РФ у 2000-х роках як балансування проти США відбувалося з аналогічної причини: Китай і Росія дедалі частіше розглядали США як загрозу своїм інтересам — через розширення НАТО, просування цінностей демократії та незалежності Тайваню і України, санкційну політику тощо. Незважаючи на відмінності в політичному устрої, обидві країни почали координацію дій у міжнародних організаціях, розширили військову співпрацю і виступили проти «однополярного світу». Ця поведінка відповідає моделі балансування, запропонованій Уолтом.

3. Гнучкість альянсів. Теорія Уолта передбачає, що альянси не є сталими — вони можуть змінюватися в залежності від рівня загроз. Це також видно у випадку КНР, яка спершу балансувала проти США разом із СРСР, згодом — проти СРСР разом із США, а потім — проти США разом із Росією.

Відмінності

1. Ідеологія як чинник формування загроз. Уолт підкреслює матеріальні та стратегічні характеристики загроз, однак недостатньо враховує ідеологічну складову. Як показує випадок китайсько-радянського розколу, саме

ідеологічні суперечки (наприклад, щодо культу Сталіна та ролі партії в управлінні державою) стали каталізатором розриву між Пекіном і Москвою — навіть попри формальну близькість у державному устрої. Теорія Уолта тут виявляється недостатньою для пояснення причин конфлікту, бо ігнорує роль ідентичностей, про що зазначає, наприклад, Александр Вендт¹¹¹.

2. Асиметрія у рівні загроз. Уолт передбачає, що держави обирають союзників, виходячи з максимальної загрози, однак у трикутнику Вашингтон-Пекін-Москва часто діяла логіка мінімізації ризиків або отримання вигоди. Наприклад, у 1970-х роках США зблизилися з КНР не тому, що Китай був стратегічно важливішим, а тому, що це посилювало позицію Вашингтона проти СРСР. Таким чином, логіка «гри на суперечностях» та проєкції впливу іноді превалює над балансуванням загроз у чистому вигляді.

3. Наявність трьохсторонньої взаємодії. Уолт розглядає альянси, як правило, у двополярному контексті. У випадку дипломатичного трикутника важливим є саме взаємодія трьох гравців, де кожен з них може балансувати або лавірувати між двома іншими. Китай у 1980-х — 1990-х роках не формально об'єднувався проти когось, а грав самостійну роль, обираючи гнучкість як головну стратегію. Уолт не описує достатньо переконливо такий тип поведінки.

4. Визначальний вплив внутрішніх чинників. Теорія балансу загроз часто абстрагується від внутрішньополітичних факторів. Проте в даному аналізі видно, що, наприклад, зближення Китаю зі США у 1970-х роках було обумовлене і прагненням до модернізації, економічного розвитку, боротьби з ізоляцією — тобто міркуваннями внутрішньої трансформації. Це також видно у випадку Горбачова, який прагнув нормалізувати відносини з КНР задля внутрішньої перебудови.

Протягом досліджуваного періоду зміни у форматах коаліцій між США, КНР та СРСР/РФ демонструють гнучку логіку балансування загроз, що загалом підтверджує базову гіпотезу Уолта. Водночас, нестійкість коаліцій та їхня

¹¹¹Alexander Wendt. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization. Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992). С.403

різностермінованість свідчать, що на практиці домінує не чисте балансування, а адаптивне залежно від конкретного співвідношення загроз, інтересів і внутрішніх мотивацій. В підсумку, теорія Уолта є корисним інструментом первинного аналізу, однак її варто доповнити іншими концептами для повнішого розуміння історії розвитку зовнішньополітичних відносин КНР із глобальними центрами сили в 1949 – 2002 роках.

Висновки

У результаті проведеного дослідження закономірностей функціонування дипломатичного трикутника Вашингтон-Пекін-Москва було отримано наступні результати. Для аналізу функціонування дипломатичного трикутника Вашингтон-Пекін-Москва у II-й половині XX ст. – на початку XXI ст. доречно застосувати реалістичну теорію балансування загроз Стівена Уолта, яка полягає у тому, що держави реагують не просто на силу інших країн, а на загрозу як комплексне сприйняття чужої потужності, близькості та агресивності. Хоча теорія Уолта має низку обмежень, а саме ігнорує роль ідентичності, ідеології та внутрішньої політики держав, вона дозволяє аналітично порівнювати кейси через чітко визначені параметри загрози, логіку балансування та варіанти стратегічної поведінки держав.

Відносини між КНР і СРСР за доби Мао Цзедуна еволюціонували від партнерських до відверто конфліктних. Зовнішня політика КНР у 1949–1976 роках трансформувалася від орієнтації на СРСР як головного союзника до розриву з ним і сприйняття як загрози. Водночас США, попри збереження формальної конфронтації, почали розглядатися як потенційний балансер проти радянського впливу. Це свідчить про перехід Китаю від ідеологічної залежності до самостійного геополітичного маневрування.

Нормалізація відносин між Китаєм і США у 1970-х роках була викликана спільним сприйняттям СРСР як загрози. Це зближення є прикладом коаліції, що виникла попри глибоку ідеологічну розбіжність між КНР та США в умовах холодної війни, що підтверджує дієвість моделі Уолта. Цей кейс демонструє як зміна геополітичного контексту може переважити ідеологічну несумісність.

Зміна позиції СРСР щодо Китаю у II-й половині 1980-х років стала можливою завдяки внутрішнім реформам в обох державах, ослабленню військової присутності СРСР біля кордонів з КНР, кадровим ротаціям і прагненню до стабільності обох сторін. Це свідчить про те, що нормалізація може бути результатом не лише зовнішнього тиску, а й зміни у внутрішньополітичному

курсі. Важливість цього етапу полягає в закладенні основ для стратегічного партнерства між Росією та Китаєм у XXI столітті.

Розпад СРСР в 1991 році, негативна реакція Заходу на придушення урядом КНР продемократичних протестів на площі Тяньаньмень 1989 року та виграшна для США війна в Перській затоці 1990 – 1991 років призвели до втрати рівноваги у дипломатичному трикутнику Вашингтон-Пекін-Москва. Це демонструє, як зовнішньополітичний тиск і ідеологічні суперечності з боку США сприяли стратегічному перегляду китайської політики — з акцентом на пошук альтернативного партнера у противагу американському впливу, що згодом призвело до зміцнення співпраці з Росією. Водночас цей етап є ключовим для розуміння причин поступового формування китайсько-російської коаліції на сучасній світовій арені, саме тоді КНР переосмислила США як ідеологічну та безпекову загрозу, а Росія, ослаблена розпадом СРСР, шукала нових зовнішньополітичних орієнтирів.

Стратегічне партнерство між Китаєм і Росією у 1990-х на початку 2000-х років оформилося як реакція на спільне сприйняття американської гегемонії як загрози. При цьому союз не мав ідеологічного підґрунтя, що свідчить про формування гнучкої коаліції на основі збігу інтересів. Зміна відносин ілюструє можливість утворення альянсів у трикутнику на безідеологічній прагматичній основі.

Динаміка дипломатичного трикутника США–КНР–СРСР/РФ у другій половині XX – на початку XXI століття чітко демонструє зміну конфігурацій коаліцій відповідно до переосмислення загроз усіма учасниками. На основі теорії балансування загроз Стівена Уолта показано, що альянси формувалися не навколо центрів, а навколо сприйняття небезпеки: від ідеологічного зближення КНР і СРСР у 1950-х роках, до прагматичного альянсу США та КНР у 1970-х і повернення до коаліції Пекін–Москва в 2000-х проти американської гегемонії. Це підтверджує гіпотезу про застосовність теорії балансування загроз до складної багатосторонньої дипломатії, але водночас вказує на необхідність її розширення з урахуванням трьохсторонньої динаміки, ролі ідентичності та внутрішніх

перетворень. Саме розширений комплексний підхід дозволяє краще визначити причини нестабільності коаліцій і прогнозувати політику Китаю у відносинах із США та Росією.

Список використаних джерел і літератури:

Статті:

1. Joachim Blatter. Merlijn van Hulst. Markuc Haverland. Qualitative Research in Political Science. SAGE Library of Political Science. 2016. Vol.4.
2. John A. Vasquez. The Realist Paradigm and Degenerative versus Progressive Research Programs: An Appraisal of Neotraditional Research on Waltz's Balancing Proposition. The American Political Science Review
3. Eric J. Labs. Do Weak States Bandwagon? Taylor and Francis. 2008.
4. Alexander Wendt. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization. Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992).
5. Randall L. Schweller. Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In. International Security Vol. 19, No. 1 (Summer, 1994).
6. Donggil Kim. China's Intervention in the Korean War Revisited. Diplomatic History. 2015. Vol. 40. Issue 5.
7. Mingjiang Li. Ideological dilemma: Mao's China and the Sino-Soviet split, 1962–63. Cold War History Vol. 11, No. 3, August 2011.
8. Jein Do. The Making of a Cold War Turning Point: The Sino-Soviet Split and the Prelude to Détente with the United States, 1965-1968, The Korean Journal of International Studies Vol.12-1 (June 2014).
9. Goldstein, M. C. The United States, Tibet, and the Cold War Melvyn C. Goldstein Journal of Cold War Studies. 2006. 8(3).
10. Larry A. Niksch U.S. Troop Withdrawal from South Korea: Past Shortcomings and Future Prospects Asian Survey. Mar., 1981. Vol.21, No.3.
11. Hilali, A. China's response to the Soviet invasion of Afghanistan. Central Asian Survey. 2001. 20(3).

12. А.А. Нечай. Советско-китайские отношения в 1980-е годы. Russia in the global world № 24 (47) International relations. 2022.
13. Harlan W. Jencks, Chinese Evaluations of 'Desert Storm': Implications for PRC Security. The Journal of East Asian Affairs, Vol. 6, No. 2 (Summer/Fall 1992).
14. Gerald Segal. China and the Disintegration of the Soviet Union. Asian Survey, Vol. 32, No. 9 (Sep., 1992).
15. Alexander Wendt. Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. International Organization. Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992).

Монографії-книги:

1. Stephen M. Walt. The Origins of Alliances. Cornell University Press. 1990.
2. H. Kissinger. On China. The Penguin Press, 2014. С.168 -172
3. M. P. Leffler The Cambridge history of the Cold War. Cambridge University Press, Vol. 2 New York, 2010.
4. Lorenz M. Lüthi The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World. Princeton University Press, Princeton Studies in International History and Politics, 2008.
5. H. Kissinger. World Order. The Penguin Press, 2014.
6. Michael Pillsbury. The hundred-year marathon. Henry Holt and company. New York. 2015.
7. Robert G. Sutter. US-China Relations Perilous Past, Uncertain Present Third Edition. George Washington University, 2018
8. Lorenz M. Lüthi. The Sino-Soviet Split cold war in the communist world. Princeton University Press, 2008.

9. Michael S. Gerson. *The Sino-Soviet Border Conflict Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969*. Defense Threat Reduction Agency Advanced Systems and Concepts Office. 2010
10. Zhai, Qiang. *China and the Vietnam wars, 1950–1975*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000.
11. M. P. Leffler. *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge University Press, Volume 1. New York, 2010.
12. H. Kissinger. *White House Years*. Little, Brown and Company. 1979.
13. John Lewis Gaddis. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar*. Oxford University Press. 1982.
14. M. P. Leffler. *The Cambridge history of the Cold War*. Cambridge University Press. Vol. 2. New York, 2010.
15. Добрынин А.Ф Сугубо доверительно. Посол в Вашингтоне при шести президентах США (1962-1986 гг.) *Международные отношения*. Москва. 1996.
16. Lowell Dittmer. *Sino-Soviet Normalization and Its International Implications, 1945–1990*. University of Washington Press. 2013.
17. Suisheng Zhao. *The Dragon Roars Back*. Stanford University Press Standford. 2022.
18. Sally W. Stoecker. *Clients and Commitments: 00 Soviet-Vietnamese Relations, 1978-1988*. The RAND Corporation. December 1989.
19. Zbigniew Brzezinski. *Power and principle. Memoirs of National Security Adviser 1977-1981*. Farrar, Straus and Girous. New York. 1983.
20. Gerry Argyris Andrianopoulos. Kissinger and Brzezinski. *The NSC and the Struggle for Control of US National Security Policy*. Palgrave Macmilla. 1991.
21. Justin Vaïsse. *Zbigniew Brzezinski America's grand strategist*. Harvard University Press. 2018.

22. Robert S. Ross. China, the United States and the Soviet Union Tripolarity and Policy Making in the Cold War. An East Gate Book. 1993.
23. Philip Show. China and Russia. Four centuries of conflict and concord. Yale University Press. 2023. C. 477
24. В.Л.Ларин. В тени проснувшегося дракона. Российско-китайские отношения на рубеже XX-XXI веков. Владивосток Дальнаука. 2006.
25. Robert S. Ross. China, the United States and the Soviet Union Tripolarity and Policy Making in the Cold War. An East Gate Book. 1993.
26. Alan James. Peacekeeping in International Politics. International Institute for Strategic Studies. 1990.
27. Rush Doshi. The Long Game. China's Grand Strategy to Displace American Order. Oxford University press. 2001.
28. Ezra F. Vogel. Deng Xiaoping and the Transformation of China. The Balknap Press of Harvard University Press. 2011.
29. Alexander Lukin. The Bear Watches the Dragon. M.E. Sharpe Armonk. New York. 2003.
30. David Shambaugh. China's Communist Party. University of California Press. 2007.
31. Gerald Segal. China and the Disintegration of the Soviet Union. Asian Survey, Vol. 32, No. 9 (Sep., 1992).
32. Day, Jana R. Human rights in Sino-American relations. Monterey, California. Naval Postgraduate School. 2002. C.35
33. Robert G. Sutter. US-China Relations: Perilous Past, Uncertain Present. George Washington University. 2018.
34. Xiaobing Li and Qiang Fang. Sino-American Relations A New Cold War. Amsterdam University Press.

35. Peter Conradi. Who lost Russia? How the world entered a new cold war.

Oneworld Publication. 2017. C.101

36. Peter Conradi. Who lost Russia? How the world entered a new cold war.

Oneworld Publication. 2017.

37. Russia and China Sign 'Friendship' Pact. URL:

<https://www.nytimes.com/2001/07/17/world/russia-and-china-sign-friendship-pact.html> (Дата звернення: 26.01. 2025)

Електронні посилання:

1. Has a 'Thucydides' Trap' been set? Political scientist Graham Allison gauges risks that could send US-China tensions into armed conflict

<https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/3264540/has-thucydides-trap-been-set-political-scientist-graham-allison-gauges-risks-could-send-us-china> (дата звернення: 05.05.2025)

2.Trump, Realism and the Multipolar World. URL:

<https://moderndiplomacy.eu/2025/02/07/trump-realism-and-the-multipolar-world/>.
(дата звернення: 08.05.2025)

3.The Six Myths Kissinger Created About Himself — That Everyone Fell For

<https://www.politico.com/news/magazine/2023/12/06/henry-kissinger-obituary-myths-00130266> (дата звернення: 05.05.2025)

4.Did Henry Kissinger Further U.S. National Interests or Harm Them? URL:

<https://foreignpolicy.com/2023/12/01/henry-kissinger-cambodia-bangladesh-nixon-national-security-harm/> (дата звернення: 06.05.2024)

5.U.S.-China Relations Since 1949 URL:

http://afe.easia.columbia.edu/special/china_1950_us_china.htm (дата звернення: 02.12.2024)

6. Address by Richard M. Nixon to the Bohemian Club San Francisco, July 29, 1967.
URL: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v01/d2> (дата звернення: 02.12.2024)
7. 50th Anniversary of Moscow Summit. URL: <https://www.nixonfoundation.org/2022/05/50th-anniversary-moscow-summit/> (дата звернення 02.06.2024)
8. Global U.S. Troop Deployment, 1950-2003. URL: <https://www.heritage.org/defense/report/global-us-troop-deployment-1950-2003>.
(дата звернення: 09.05.2025)
9. USSR – Gorbachev’s Speech on Asia Security. URL: <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP91B00874R000100220011-6.pdf>
(дата звернення: 12.01.2025)
10. Gorbachev Speaks to the UN Excerpts of Address by Mikhail Gorbachev. 43rd U.N. General Assembly Session, December 7, 1988 URL: <https://soviethistory.msu.edu/1991-2/warsaw-pact-dissolves/warsaw-pact-dissolves-texts/gorbachev-speaks-to-the-un/> Дата звернення: 12.01.2025)
11. 邓小平文选 URL: <https://www.marxistphilosophy.org/Deng/Dengxiaowen3.pdf>
С.348 (дата звернення: 15.01.2025)

